

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Vasja Valenčič

Perspektive slovenske manjšine v Italiji v luči padca administrativnih mej

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Vasja Valenčič

Mentorica: doc. dr. Cirila Toplak

Perspektive slovenske manjšine v Italiji v luči padca administrativnih mej

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

Tei, Mateju in staršem..... HVALA

Perspektive slovenske manjšine v Italiji v luči padca administrativnih mej

Diplomsko delo obravnava vprašanje, kako se je oziroma ali se je sploh spremenil položaj slovenske manjšine v Italiji po padcu fizičnih mej. Navdušenje, ki je spremljalo odpravo birokratskih postopkov na mejnih kontrolah, je dalo slutiti, da gre za dogodek, ki vpeljuje spremembe, ki bodo dolgoročno vplivale na življenje ob meji. Na kakšen način je slovenska manjšina doživljala odpravo mej, smo poskušali izvedeti s pomočjo analize posameznih področij delovanja manjšine in jih ovrednotiti v luči padca mej. Pokazalo se je, da so učinki od področja do področja različni. Po pričakovanjih se je padec mej najbolj odrazil na najbolj dinamičnih področjih, kot sta gospodarstvo in mobilnost. V diplomskem delu nas je zanimala tudi sama aktualnost koncepta »Skupni slovenski kulturni prostor« med manjšino v Italiji. Skupni slovenski kulturni prostor se je pokazal kot zelo poznan koncept med manjšino, ki pa si ga člani manjšine zelo različno razlagajo. Zanimalo nas je tudi področje organiziranosti manjšine in izzivi, ki se na tem segmentu pojavljajo.

Ključne besede: slovenska manjšina, padec mej, skupni slovenski kulturni prostor

The perspectives of the Slovenian minority in Italy in the light of elimination of administrative borders

The graduation thesis deals with the question of how the position of the Slovenian minority in Italy has changed after the elimination of administrative borders and whether it has changed at all. The enthusiasm about the abolishment of bureaucratic procedures at border checkpoints showed that this event would bring about many changes influencing the lives of people along the border in the long run. We analysed individual areas of activities of the Slovenian minority to establish how it has experienced the elimination of borders as well as evaluated these activities in the light of the non-existent borders. It was established that the effects differed from one area to another. As expected, the elimination of borders most manifestly affected the most dynamic areas such as economy and mobility. The thesis also delved into the topicality of the concept of 'common Slovenian cultural area' among the minority population in Italy. The common Slovenian cultural area was found to be a very well known concept; however, its substance was differently interpreted by different minority members. We were also interested in the organisation of the Slovenian minority and the related challenges.

Key words: Slovenian minority, elimination of borders, common Slovenian cultural area

KAZALO

1	UVOD.....	8
1.1	Teoretska osnova.....	9
2	SLOVENC V ITALIJI.....	11
2.1	Poselitveni prostor in številčnost.....	11
3	ZGODOVINSKI PREGLED POLITIČNO-PRAVNEGA POLOŽAJA SLOVENSKE MANJŠINE V ITALIJI.....	14
3.1	Obdobje od 1866 do 1915.....	14
3.1.1	Beneška Slovenija.....	14
3.1.2	Odnos Italije do Slovencev do prve svetovne vojne.....	14
3.2	Obdobje od 1915 do 1940.....	15
3.2.1	Prva svetovna vojna:.....	15
3.2.2	Od 1918 do 1940.....	16
3.2.3	Protifašistične organizacije Slovencev in Hrvatov.....	17
3.3	1940–1945.....	17
3.4	Obdobje od 1945 do 2000.....	18
3.4.1	1945–1954.....	18
3.4.2	1954–2000.....	21
4	MANJŠINA DANES – ZNAČILNOSTI IN ZAŠČITA.....	23
4.1.1	Organiziranost manjšine.....	23
4.1.2	Organiziranost po področjih.....	23
4.2	Pravna zaščita slovenske manjšine.....	27
4.2.1	Obveze RS do slovenske manjšine v Italiji.....	27
4.2.2	Mednarodna zaščita manjšin.....	27
4.2.3	Krovni zakon o zaščiti slovenske manjšine v Italiji.....	29
5	SLOVENSKA SKUPNOST V ITALIJI – POLITIČNA ORGANIZIRANOST ...	31
5.1	Članstvo.....	31
5.2	Organiziranost manjšine danes: problemi in izzivi.....	32
5.3	Analiza intervjujev.....	34
5.3.1	Odprtost manjšine.....	38
5.4	Sklepi.....	40
6	SKUPNI SLOVENSKE KULTURNI PROSTOR IN MANJŠINA V ITALIJI	41
6.1	Predstavitev.....	41
6.2	Skupni slovenski kulturni prostor skozi čas.....	41
6.3	Skupni slovenski kulturni prostor.....	41
6.4	Skupni slovenski kulturni prostor v slovenski zakonodaji.....	42
6.5	Nosilci in izvajalci skupnega slovenskega kulturnega prostora med manjšino v Italiji	45
6.6	Sklepi.....	47
7	PADEC ADMINISTRATIVNIH MEJ IN MANJŠINA.....	48
7.1	Predstavitev.....	48
7.1.1	Šolstvo in izobraževanje.....	49
7.1.2	Šport.....	50

7.1.3	Kultura.....	51
7.1.4	Gospodarstvo.....	52
7.1.5	Mediji.....	53
7.1.6	Politika.....	54
7.1.7	Mobilnost.....	55
7.2	Sklepi.....	55
8	SKLEP.....	57
9	LITERATURA.....	59

SEZNAM SLIK

Slika 2.1:	Slovenci v zamejstvu.....	11
Slika 3.1:	Predlogi razmejitve med Italijo in Jugoslavijo po drugi svetovni vojni.....	20

SEZNAM TABEL

Tabela 2.1:	Klasični slovenski seznam občin, poseljenih s Slovenci v Italiji.....	12
Tabela 2.2:	Ocene o številu Slovencev v Italiji.....	13
Tabela 5.1:	Organizacije članice Sveta slovenskih organizacij.....	31
Tabela 5.2:	Organizacije članice Slovenske kulturno-gospodarske zveze.....	32

SEZNAM KRATIC

EU	Evropska unija
FJK	Furlanija - Julijska krajina
KEVS	Konferenca o evropski varnosti in sodelovanju
OVSE	Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi
OZN	Organizacija Združenih narodov
RAI	Radiotelevisione italiana – italijanska radiotelevizija
RS	Republika Slovenija
RTV	Radiotelevizija Slovenija
SDGZ	Slovenska deželno-gospodarska zveza
SKGZ	Slovensko kulturno-gospodarsko združenje
SLORI	Slovenski raziskovalni inštitut
SSKP	Skupni slovenski kulturni prostor
SSO	Svet slovenskih organizacij
STO	Svobodno tržaško ozemlje
TIGR	Ilegalna protifašistična organizacija - kratica za Trst, Istra, Gorica, Reka
VUJA	Vojaška uprava Jugoslovanske Armade
Zakon 38/2001	Zakon št. 38, 23. 02. 2001 – Predpisi o zaščiti slovenske jezikovne manjšine v deželi Furlaniji - Julijski krajini
ZDA	Združene države Amerike
ZORSSZNM	Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja
ZSŠDI	Združenje slovenskih športnih društev v Italiji
ZVU	Zavezniška vojaška uprava

1 UVOD

Območje slovenske zahodne meje in premikanje le te je usodno vplivalo na del slovenskega naroda, ki je ostal zunaj meja matične države. Na račun premikanja zahodne meje je bilo prelite veliko krvi, meja pa je skozi različna obdobja imela različen pomen. Sedaj živimo v realnosti, ko administrativnih meja načeloma ni več, ko se lahko prosto gibamo z ene strani na drugo. Ta nova stvarnost je bila tudi povod za znanstveno radovednost, kaj dejansko pomeni padec meja v praksi in predvsem kako ta padec doživlja slovenska manjšina v Italiji. Želje slovenske manjšine po večji integraciji s Slovenijo so vzpodbudile tudi zanimanje za raziskavo same aktualnosti skupnega slovenskega kulturnega prostora.

Diplomsko delo bo v grobem razdeljeno na pet delov, v prvem delu bo zaobjela zgodovinski pregled slovensko-italijanskega območja stika. V tem delu bo pregled položaja in stanja Slovencev, ki so živeli v italijanski državi od leta 1866. Fokus pregleda bo pravno-politični položaj Slovencev v Italiji. V prvem delu bo predstavljena tudi splošna organiziranost manjšine in njena pravna zaščita.

Drugi del diplomskega dela se bo ukvarjal z analizo manjšinskega organiziranja. Poglobljena analiza bo zaobjela politično organiziranje manjšine in glavne izzive, ki se ob tem pojavljajo. Poskusili bomo dobiti vpogled v samo delovanje. Zanimalo nas bo, ali so stare ideološke ločnice, ki so zaznamovale manjšinsko organiziranost po drugi svetovni vojni, še vedno aktualne ali so presežene v korist skupnosti kot celote.

Tretji del se bo ukvarjal s pojmom »Skupni slovenski kulturni prostor«. Ugotavljali bomo, kakšno težo ima omenjeni koncept med manjšino in v kolikšni meri je znan. Ali je vzpostavitev enotnega kulturnega prostora le mit ali dejstvo, ki že obstaja. Zlasti nas bo zanimalo, ali se je njegova aktualnost povečala glede na trenutno politično stvarnost. Skupni evropski okvir, ki nas obdaja, nas napeljuje k misli, da je sedanjost naklonjena aktualnosti Skupnega slovenskega kulturnega prostora. Zanimal nas bo tudi sam odnos Republike Slovenije do koncepta skupnega slovenskega kulturnega prostora ter ali je koncept tudi v zakonodaji RS.

Četrty del se bo ukvarjal s praktičnimi učinki padca mej. Katere praktične spremembe so se zgodile in na kakšen način jih manjšina občuti. Ogleдали si bomo tudi sklepni dokument Programske konference obeh krovnih organizacij in ugotavljali, katere prioritete so si postavili leta 2003 in katere med njimi so se uresničile.

V zadnjem delu bom v sklepu povzel ugotovitve, do katerih sem prišel v svojem diplomskem delu. Na koncu bom svoje hipoteze na podlagi zbranih dejstev zavrgel oziroma sprejel.

Realno stanje slovenske manjšine na italijanskih tleh bomo poskušali odkriti s pomočjo sekundarnih virov, torej raznih člankov in publikacij. Poleg naštetega bom za boljši vpogled v slovensko narodno skupnost v Italiji opravil še štiri intervjuje, in sicer z dr. Gorazdom Bajcem, zgodovinarjem na Univerzi na Primorskem, dr. Dragom Štoko, predsednikom Sveta slovenskih organizacij, Rudijem Pavšičem, predsednikom Slovenske kulturno-gospodarske zveze, in Miranom Košuto, profesorjem na Univerzi v Trstu in slovenskim pesnikom. Intervjuji so se osredotočili na vprašanja, s katerimi sem pridobil informacije, ki jih v obstoječi literaturi ni mogoče zaslediti. Diplomsko delo se poleg intervjujev opira še na številna dognanja in teoretske pristope tako zgodovinarjev, sociologov in pravnikov kot jezikoslovcev.

Za potrebe diplomskega dela si bomo postavili tri hipoteze, ki nas bodo vodile:

- Hipoteza 1: Organizacijska razdrobljenost in politična razdvojenost manjšine slabita njen položaj.
- Hipoteza 2: Ideja skupnega slovenskega kulturnega prostora je med manjšino dobro znan koncept, ki je po padcu mej spet aktualen.
- Hipoteza 3: Padec mej se je med manjšino najbolj občutil na področju lažje mobilnosti.

Da bomo lahko potrdili ali ovrgli hipoteze, bomo obravnavali različna področja in s tem dobili čim bolj celovit pogled na življenje slovenske manjšine v Italiji.

1.1 Teoretska osnova

Preučevanje slovenske manjšine v Italiji terja, da v začetku pojasnimo pojem narodne oziroma jezikovne manjšine. Sprva bi želel poudariti, da obstaja več definicij omenjenega pojma. Začel bi z definicijo, ki jo ponuja leksikon in pravi, da je: »narodna manjšina manjši del naroda, ki ne živi v matični državi (če ta sploh obstaja) in ki se etično in jezikovno razlikuje od večinskega naroda v skupni državi« (Leksikon Cankarjeve založbe 1973, 563). Nekoliko bolj specifična je Grafenauerjeva definicija, ki pravi, da je manjšina »v razmerju do matičnega naroda samo del celote, naroda, ki ga opredeljujemo kot zgodovinsko izoblikovalo stalno skupnost ljudi, ki jo združuje« (Grafenauer 1990, 17). Po drugi strani pa gre za »posebne dele prebivalstva, ki se ločijo

(ali razlikujejo) od večine po določenih narodnostnih posebnostih (jeziku, šegah, kulturi, včasih veri) in v njihovem smislu poudarjajo svojo narodno samobitnost« (Grafenauer 1990, 17). Še natančnejšo definicijo narodne manjšine zapiše Bufon, ki pravi, da je manjšina »socialna skupina, ki je zaradi svojevrstnih rasnih etničnih in kulturnih značilnosti različna od večinske družbe, v katero je vključena in/ali diskriminirana s socio-ekonomskega ali političnega vidika« (Bufon 2000, 172).

Zaradi različnih vrst in kategorij manjšin natančna opredelitev pojma manjšina ni mogoča. Tako tudi danes v mednarodnem pravu in mednarodnih organizacijah nimamo splošno sprejete definicije narodne, jezikovne ali etnične manjšine. Izoblikovali pa so se kriteriji za opredelitev družbene skupine kot narodne manjšine:

- gre za številčno manjšinsko, podrejeno skupino,
- pripadniki manjšine niso državljani tuje države,
- ta skupina ima specifične značilnosti, ki so različne od večinskega naroda,
- pripadniki manjšine imajo željo po ohranitvi teh značilnosti,
- zadostno število pripadnikov manjšine,
- nedominanten položaj in
- dolgotrajna vezanost na ozemlje.

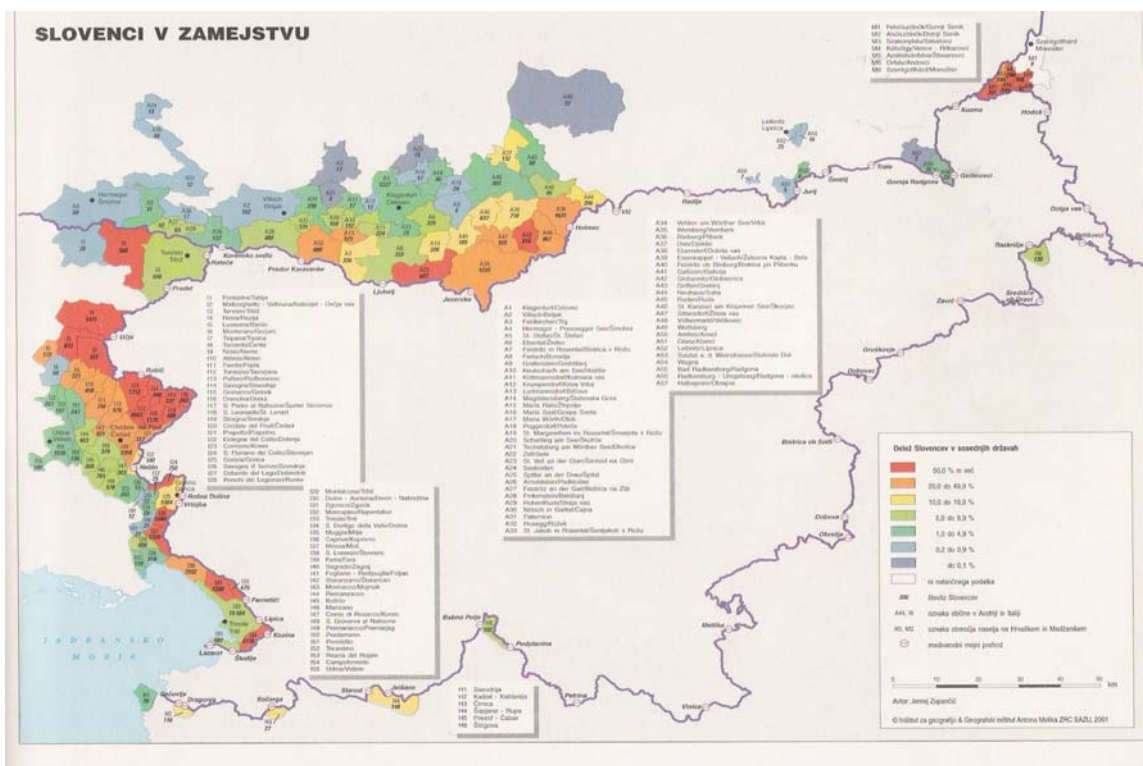
Komac glede definicij narodnih manjšin ugotavlja naslednje: »Izhodišče opredeljevanja klasičnih narodnih manjšin je ugotovitev, da naj bi to bilo nekaj, kar je v spletu zgodovinskih okoliščin 'odpadlo' od narodnega telesa« (Komac 2002, 597). Vendar opozarja, da je ta pogled na manjšine ozkogled, saj je manjšina zgodovinska kategorija, se pravi osebek z lastnim zgodovinskim razvojem, oziroma specifična družbena skupina, ki s ponotranjenjem elementov iz okolja razvija svojo lastno tudi politično kulturo (Komac 2002).

2 SLOVENCİ V ITALIJI

2.1 Poselitveni prostor in številčnost

Slovenska manjšina v Italiji živi pretežno v avtonomni deželi Furlaniji - Julijski krajini (FJK), ki je najvzhodnejša dežela italijanske republike in meji na Slovenijo in Avstrijo (Pahor 2004). Dežela je izjemna zaradi svojih številnih posebnosti, začeniši z zemljepisno lego, prebivalstvom in zgodovino. Je edina italijanska dežela, ki na svojem ozemlju združuje prisotnost jezikov iz treh indoevropskih jezikovnih skupin, saj je tukaj avtohtona prisotnost narodov romanskega, slovanskega in germanskega jezika.

Slika 2.1: Slovenci v zamejstvu

Vir: Nacionalni atlas Slovenije (2001, 131).

Dežela Furlanija - Julijska krajina se razprostira na 7.847 km² in po podatkih iz leta 2009 šteje 1.212.813 prebivalcev. Upravno je razdeljena na štiri pokrajine: Tržaška, Goriška, Videmska in Pordenonska, in na 219 občin (Stranj 1999). Slovenska manjšina pa je prisotna le v treh pokrajinah, in sicer Trst, Gorica in Videm oziroma natančneje v obmejnem pasu vzdolž državne mej. Poselitveno območje Slovencev v Italiji meri približno 1.500 km². Slovenski avtorji v območje avtohtone poselitve prištevajo 36 občin.

Tabela 2.1: Klasični slovenski seznam občin, poseljenih s Slovenci v Italiji

	Zaporedna št.	Klasični slovenski seznam občin v Italiji
Tržaška pokrajina	1.	Devin - Nabrežina
	2.	Zgonik
	3.	Repentabor
	4.	Trst
	5.	Dolina
	6.	Milje
Goriška pokrajina	7.	Dolenje
	8.	Krmin
	9.	Števerjan
	10.	Gorica
	11.	Sovodnje
	12.	Doberdob
	13.	Zagraj
	14.	Ronke
	15.	Tržič
Videmska pokrajina	16.	Trbiž
	17.	Naborjet
	18.	Tablja
	19.	Rezija
	20.	Bardo
	21.	Tipana
	22.	Gorjani
	23.	Čenta
	24.	Neme
	25.	Ahten
	26.	Fojda
	27.	Tavorjana
	28.	Čedad
	29.	Špeter
	30.	Dreka
	31.	Grmek
	32.	Podbonesec
	33.	Sv. Lenart
	34.	Sovodnje
	35.	Srednje
	36.	Prapotno

Vir: Nacionalni atlas Slovenije (2001, 131).

Ko govorimo o seznamu občin, kjer živijo Slovenci, je potrebno poudariti, da je narejen na podlagi šestdeset let starega zadnjega strokovnega jezikovnega opisa (Stranj 1999). Nekateri drugi sezname občin, poseljenih s Slovenci v FJK, ne vključujejo vseh 36 občin. Seznam občin po 4. členu zakona 38/2001 iz leta 2007 vsebuje 32 občin in za razliko od prejšnjega seznama predstavljenega v tabeli ne vključuje občin Dolenje,

Tablja, Gorjani in Čenta. Razhajanja med različnimi seznama občin, poseljenih s Slovenci, so očitna. Sam sem predstavil dva seznama, in sicer »uradnega« slovenskega in seznam po 4. členu zakona 38/2001, ki je tudi osnova za dejansko izvajanje Zakona o zaščiti Slovencev 38/2001 (Peršič 2008).

Splošne poselitvene značilnosti Slovencev v Italiji bi lahko povzeli z naslednjimi ugotovitvami. Večina slovenskega prebivalstva je zgoščena v dveh mestih, in sicer v Gorici in Trstu, vendar pa tam slovenstvo predstavlja manjšinski element. Ocene kažejo, da več kot 50 % pripadnikov slovenske manjšine živi na Tržaškem, nadaljnjih 20 % pa na Goriškem urbanem območju. Slovenci so večinsko prebivalstvo le v manjših, neubranih upravnih enotah (Bufon 2000). Slovenci tvorijo na svojem avtohtonem ozemlju manj kot 20 % celotnega prebivalstva (Bufon 2000). Različni avtorji navajajo različne stopnje slovenskega prebivalstva na avtohtonem ozemlju, od 12 %, kot ocenjuje italijanska vlada, 19 % po ocenah SLORI, do celo 23 % prebivalstva, kar je najvišja ocena. O številčnosti Slovencev v Italiji obstaja veliko ocen, ki pa so različne in neenotne. Zbirka ocen dejanskega števila Slovencev je predstavljena v spodnji tabeli.

Tabela 2.2: Ocene o številu Slovencev v Italiji

Avtor	Leto	Število
Čermelj	1958	125.000
Valussi	1974	52.174
Stranj	1999	85.000
Pirjevec in Kacin - Wohinz	2000	99.000–101.000
Bufon	2002	100.000
Valenčič	2003	80.000

Neenotnost ocen je jasno razvidna iz tabele. Med najvišjo oceno Čermelja iz leta 1958 in pa najnižjo Valussijevo je razlika kar 75.000 oseb. Eden od dejavnikov, ki pomembno vpliva na razlike pri ocenah, je tudi neenako območje preštevanja, na podlagi katerega je bila izdelana ocena, kar v praksi pomeni izključevanje oziroma vključevanje posameznih robnih občin, v katerih je slovensko prebivalstvo prisotno, a je lokalno v manjšini. V tem pogledu je Beneška Slovenija tista, kjer so razlike v ocenah najbolj drastične.

3 ZGODOVINSKI PREGLED POLITIČNO-PRAVNEGA POLOŽAJA SLOVENSKE MANJŠINE V ITALIJI

Zgodovinski pregled položaja slovenske manjšine je sestavljen iz več zgodovinskih sklopov oz. obdobj: 1.) 1866–1915, 2.) 1915–1940, 3.) 1940–1945 in 4.) 1945–2000.

Vsako omenjeno poglavje bo še razčlenjeno na posamezna podpoglavja. Pri zgodovinskem pregledu položaja manjšine sem si pomagal predvsem s sekundarnimi viri. Ker je časovno obdobje pregleda obširno, dogajanje v tej eri pa kompleksno, bo ta pregled usmerjen na politično-pravni položaj slovenske manjšine v Italiji.

3.1 Obdobje od 1866 do 1915

3.1.1 Beneška Slovenija

Zgodovina slovenske narodnostne manjšine se prične z letom 1866. Potem ko je habsburška monarhija izgubila vojno s Prusijo in Italijo, si je slednja zagotovila celotno območje tako imenovanega Beneškega kraljestva, vključno z Beneško Slovenijo, ki so jo sestavljale Nadiška in Terska dolina ter Rezija. Formalno-pravno so se Beneški Slovenci znašli v novem redu, bili v enakem položaju in uživali enake pravice kot preostali, novi in stari državljani Savojske Kraljevine (Bajc in Klabjan 2008). Enakopravnost Slovencev je določal 24. člen Albertinskega statuta (tedanja italijanska ustava) z naslednjo vsebino: Vsi pripadniki kraljestva, naj imajo katerosibodi naslov ali katerosibodi stopnjo, so enaki pred zakonom. Vsi uživajo na enak način privatne in politične pravice ter se pripuščajo k civilnim in vojaškim službam, v kolikor temu ne nasprotujejo izjeme, določene v postavah (Marušič 2003, Marušič 2004). Enakopravnost je bila pravno-formalno zagotovljena, vendar pa je bilo dejansko stanje drugačno, o čemer zgovorno priča primer učnega jezika v šolah, ki je bil samo italijanščina. Kljub nenaklonjenemu odnosu italijanskih oblasti pa se je med mnogimi Beneškimi Slovenci širila ideja o pripadnosti širši slovenski narodni skupnosti. Dokaz za to je naraščanje števila naročnikov na knjige Mohorjeve družbe.

3.1.2 Odnos Italije do Slovencev do prve svetovne vojne

Italija je v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja gojila do Slovencev in Slovanov zaničljiv in odklonilen odnos. Stereotipen in sovražen odnos do sosednjih Slovanov

kaže tudi naslednja izjava, ki se nanaša na slovenske krajevne napise, kjer tržaški zgodovinar Pietro Kandler v Govoru o Timavi pravi takole: »Studijo se mi ta slovanska imena, zapisana na modernih zemljevidih, saj me ne morejo prepričati, da je mogoče dati prednost temu idiotskemu, robotemu in nadvse prostaškemu ter neumnemu jeziku pred plemenitim, učenim, zgodovinsko in razumsko utemeljenim (italijanskim) poimenovanjem« (Pirjevec 2001, 382). Sovraštvo do Slovencev je seveda sovpadalo z večanjem moči italijanskega kraljestva in s povečanimi apetiti do ozemlja severnega Jadrana.

Zahteve italijanskih iredentistov in nacionalistov, se pravi osvajanje severovzhodnih ozemelj, ki so po italijanskem prepričanju predstavljale »naravne mej«, s katerimi bi Italija sklenila proces narodnega zedinjenja, so leta 1915 zavezniki sprejeli z Londonskim paktom (Bajc in Klabjan 2008). Politična moč tedanje Italije je bila zaslužna za to, da državnikov antantnih sil ni vznemirjal italijanski pohlep po slovenskem ozemlju do tako imenovanega razvodja med Jadranskim in Črnim morjem. Poleg vsega pa je Italija svoje gospostvo nad temi prostori opravičevala tudi z miti in slavo nekdanjih imperijev (Rimski imperij), saj se je štela za njihovo edino pravo dedinjo. To potrjuje tudi izjava tedanjega predsednika italijanske vlade Antonia Salandra, ki je Londonski pakt označil za tisto, kar je Italiji »omogočilo, da je v Alpah znova vzpostavila mejo, potem ko jo je po nesreči izgubila pred 15 stoletji, poleg tega pa je s tem sporazumom pridobila gospostvo nad morjem, ki je nekdaj pripadalo Benetkam« (Pirjevec 2004, 16).

3.2 Obdobje od 1915 do 1940

3.2.1 Prva svetovna vojna:

Antantne sile so Italijo vabile na svojo stran, da bi njihov vojaški angažma pomenil hud udarec za centralne sile, vendar je italijanska vojska s težavo prodirala proti vzhodu in se kmalu utrdila na bojni črti v Posočju, na tako imenovani soški fronti. Takoj po zasedbi omenjenih področij je Italija začela s pripravami za njihovo priključitev Italiji. V času vojaške zasedbe od 24. maja 1915 do 24. oktobra 1917 so namreč italijanske zasedbene oblasti posegle na vsa področja, da bi po sklenitvi miru zasedena ozemlja ostala pod oblastjo italijanske države (Bajc in Klabjan 2008). Že takoj je prihajalo do preimenovanja oziroma prilagajanja slovenskih lastnih in krajevnih imen ter tudi uvajanja italijanskega šolskega sistema. Slovensko prebivalstvo je bilo zaradi hudih

bojev in bombardiranja pregnano v begunstvo, in sicer 80.000 do konca vojne, do 140.000 pas celotnega frontnega območja (Kacin - Wohinz in Pirjevec 2000).

3.2.2 Od 1918 do 1940

Po končani prvi svetovni vojni si je Italija mešano in tudi samo slovensko ali hrvaško naseljeno ozemlje Julijske krajine polnopravno priključila s pogodbo, podpisano 12. novembra 1920 v Rapallu, mestecu v Liguriji (Bajc in Klabjan 2008). S podpisom te pogodbe je pod italijansko oblast prišlo približno 350 tisoč Slovencev, naseljenih na tretjini slovenskega etničnega prostora. Od konca prve svetovne vojne do podpisa Rapalske pogodbe so Slovenci na tem področju živeli, kot pravi Pirjevec, »v nekakšnem limbu, v katerem je bilo dovoljeno vse: nečloveško ravnanje z vojnimi ujetniki, zunajsodna konfinacija nezaželenih ljudi, v prvi vrsti duhovnikov, nasilje iredentistov in prvih fašističnih škvadristov proti 'drugorodcem' ali 'aloglotom', kar so v uradnem jeziku postali že tako zaničevani 'ščavi'« (Pirjevec 2004, 16). Višek nasilja nad Slovenci, vsaj na simbolni ravni, je pomenil požig Narodnega doma v Trstu, osrednjega sedeža slovenskih društev, 13. julija 1920. Kljub vsem ozemljem, ki jih je Italija dobila po prvi svetovni vojni, pa se je v Italiji izoblikoval mit, da so jih zavezniki opeharili, saj niso dobili vsega, kar jim je bilo obljubljeno. Tako so začeli govoriti o »pohabljeni zmagi« (*ital. vittoria mutilata*) (Bajc in Klabjan 2008). To prepričanje pa je močno vplivalo na italijansko politiko, ne samo na notranjo, ampak tudi zunanjo. Po Mussolinijevim pohodu na Rim in njegovem imenovanju za novega ministrskega predsednika se za slovensko manjšino v Italiji začenjajo novi časi, saj od samega začetka ni bila zaščitenjena ne na mednarodni ravni in ne na ravni notranjega prava, saj se v tem smislu niti Kraljevina SHS ni zavzela zanjo (Pirjevec 2004). Fašizem in njegova ideologija sta slovenski narodni skupnosti v Italiji napovedala težko obdobje, saj je leta 1925 Mussolini izdelal program nove politike, ki naj bi jo fašistične oblasti uresničevale na vzhodni meji. Trdil je, da gre za ozemlja, ki so bila od antike dalje zgodovinsko in geografsko sestavni del Italije in ki jim je tuja oblast skozi stoletja odvzela italijanski značaj. Zdaj, ko si je Italija po zmagoviti vojni znova zagotovila svoje naravne mej, ga je treba obnoviti s taktiko korenčka in palice: ljudem je treba s koncesijami in dobrohotnostjo dokazati korist, ki jim jo prinaša pripadnost italijanski državi, obenem pa neizprosno zatreti vsako organizirano protitalijansko delovanje (Kacin - Wohinz in Pirjevec 2000). Leta 1923 so uvedli Gentlijevo šolsko reformo, ki je šolo popolnoma podredila zahtevam režima. Posledice reforme so bile s stališča Slovencev strahotne, saj

so se šole zaprle, zadnja leta 1928. Sprejeta je bila tudi zakonodaja z drugih področij, ki je prizadela vsa vitalna področja Slovencev od šolstva, kulture, toponomatike, imen in priimkov, tiskane besede in gospodarstva do političnega in društvenega življenja (Bajc in Klabjan 2003). Surovost režima proti slovenski manjšini se je najbolj pokazala v ustanovitvi posebnega sodišča, ki je bilo, kot pravi Pirjevec, »zunaj tradicionalne sodne ureditve in je delovalo v skladu s kriteriji, ki niso imeli podlage v zakonu, temveč v politični presoji trenutka« (Pirjevec 2004, 19).

3.2.3 Protifašistične organizacije Slovencev in Hrvatov

Iz narodno-liberalne struje je izšla ilegalna organizacija TIGR. Ustanovila jo je predvsem radikalno usmerjena mladina, po tem ko je bilo legalno društveno in siceršnje delovanje zatrto. Tržaška veja se je imenovala Borba. Način bojevanja tigrovcev proti fašistični represiji je bil, da se na nasilje odgovori z nasiljem. Njihov program je vseboval preprečevanje fašizacije prebivalstva, preganjanje kolaborantstva, organiziranje bojkota fašističnih ustanov, širjenje prepovedane slovenske knjige, organizacijo pouka maternega jezika na domovih in podobno (Kacin - Wohinz in Pirjevec 2000). Po mnenju Bajca je največja vrednost tigrovcev v tem, da so predvsem s svojimi kulturnimi pobudami in tihotapljenjem prepovedane literature skušali ilegalno ohranjati slovenstvo.

3.3 1940–1945

Italija je 6. aprila 1941 napadla in zasedla južni del Slovenije z Ljubljano. Na zasedenem delu Dolenjske in Notranjske je oblikovala t. i. Ljubljansko provinco. Formalno-pravno si jo je 3. maja 1941 priključila, s tem pa je kršila mednarodno pravo, ki določa, da do sklenitve miru ni dovoljena priključitev zasedenega ozemlja (Bajc in Klabjan 2008). Poudariti velja, da je bil odnos novih gospodarjev do prebivalcev drugačen, kot so ga imeli do njihovih rojakov v Julijski krajini (Pirjevec 2004). Pogled na Slovence v Julijski krajini je bil, kot že izpričano, zaničljiv, imeli so jih za manjvredno raso, ki jo je potrebno čim prej asimilirati. Za Slovence v na novo priključeni Ljubljanski pokrajini pa so menili drugače. Kot je razvidno iz zaupnih dokumentov fašističnih zaupnikov, je bila slovenska družba na visoki civilizacijski ravni, podobni tisti, ki je značilna za skandinavske države (Pirjevec 2004). Zaradi tega in predvsem iz čisto pragmatičnih razlogov, ker si je bilo treba pridobiti naklonjenost prebivalstva, se je italijanska politika razlikovala od nemške surovosti in je bila vsaj na

začetku Slovincem priznana delna kulturna avtonomija. V začetni fazi so novi gospodarji imeli vsaj tri temeljne cilje, in sicer italijanizacijo, fašizacijo ter izkoriščanje gmotnih sredstev pokrajine (Ferenc 2004). Ker se politika večjih pravic Italiji ni obrestovala in ker se je večala moč slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja, so to politiko kmalu zamenjali ukrepi po zgledu nemške okupacije na severu Slovenije, kot so nasilne deportacije, požigi, ofenzive, policijske ure in podobno. Kapitulacija Italije 6. septembra 1943 ni bistveno spremenila razmer v Sloveniji, saj so nadzor nad celotnim ozemljem prevzeli Nemci. Hkrati pa so se na nove razmere odzvali tudi Slovenci, vključeni v Osvobodilno fronto slovenskega naroda, saj so uvideli, da je čas, da se javno oblikujejo slovenske ozemeljske zahteve in da se vsaj v grobem začrta bodoča slovenska meja. Pomembno je poudariti, da je začetek druge svetovne vojne Italiji prinesel višek v njenem osvajanju slovenskega ozemlja, vendar pa so se že dve leti zatem ti dosežki postavili pod velik vprašaj. Še več, pod vprašajem je bila celo ohranitev predvojnih meja. Zato se je tudi razplamtela tekma za Trst: z ene strani so prodirale angloameriške enote, z druge IV. armija Jugoslovanske armade in IX. korpus slovenskih partizanov, ki jim je Trst uspelo osvoboditi 1. maja 1945.

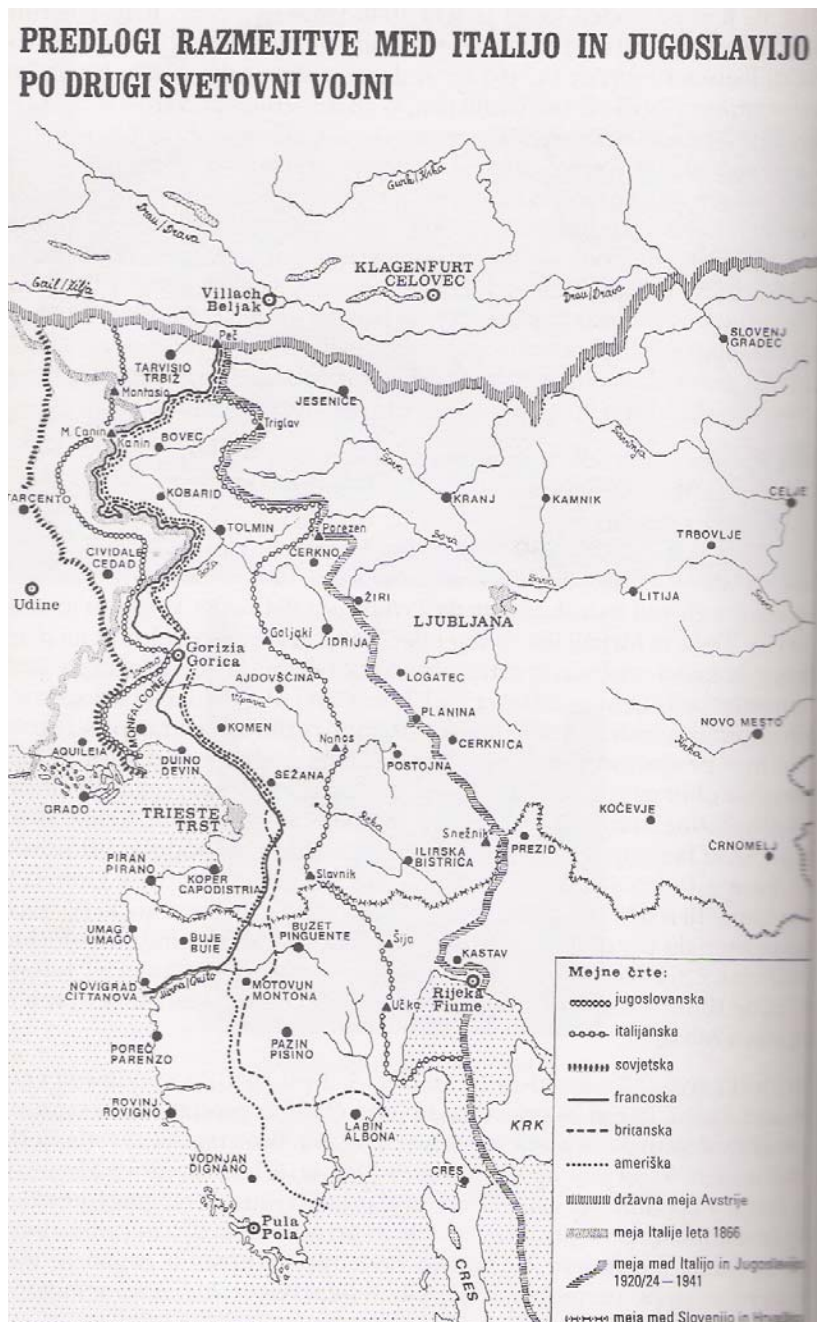
3.4 Obdobje od 1945 do 2000.

3.4.1 1945–1954

Po vojni je bilo ozemlje Julijske krajine po krajšem obdobju jugoslovanske uprave razdeljeno na dve coni. Zahodni del, cono A, je upravljala Zavezniška vojaška uprava (ZVU), vzhodni del, cono B, pa Vojaška uprava Jugoslovanske Armade (VUJA). Odnos ZVU do projugoslovanske opcije je bil sicer formalno nevtralen, dejansko pa do nje nasproten, saj jo je izenačeval s komunisti in Sovjetsko zvezo. Da je bila ZVU nevtralna samo na papirju in da je odkrito delovala v prid proitalijanskega tabora, nam govorijo naslednji podatki. Ukrepi, ki so nekdanjim fašistom prepovedovali javne službe, so bili tako površni, da se je dogajalo, da so tudi odkriti fašisti ostajali na svojih položajih. Slovenci niso dobili odškodnine za prizadejano škodo, niti jim niso vrnilo premoženja (Narodni dom v Trstu, Trgovski dom v Gorici, ki ga je uničil ali zasegel fašizem) (Volk 2004). Slovencev je bilo v upravi ZVU zelo malo, kar je ZVU opravičevala s pomanjkanjem primerno izobraženih ljudi med njimi. To pa je bila posledica fašističnih raznarodovalnih ukrepov. Hkrati pa je delala težave izobražencem, ki so se med

fašizmom izselili v Jugoslavijo in izgubili italijansko državljanstvo ter so se želeli vrniti v domače kraje. Predvsem na Tržaškem je prihajalo tudi do razlastitve zemlje v škodo slovenskih lastnikov za nepravilno nizko nadomestilo, na katerih so kasneje gradili predvsem stanovanjske komplekse za istrske ezule. Slovensko skupnost v coni A pa je po letu 1948 in izključitvi Jugoslavije iz Informbiroja razdelil spor med zagovorniki Tita in Stalina. Po tej liniji so tudi nastajala in se na novo podvajala društva in organizacije (Volk 2004).

Slika 3.1: Predlogi razmejitve med Italijo in Jugoslavijo po drugi svetovni vojni

Vir: Kacin - Wohinz in Pirjevec (2000, 118).

15. septembra 1947 je začela veljati mirovna pogodba z Italijo, takrat se je 49 tisoč Slovencev spet znašlo pod Italijo (manjši del predvojne goriške province, Beneška Slovenija, Rezija in Kanalska dolina). Po mirovni pogodbi je tako v coni A STO ostala samo Tržaška, goriški Slovenci pa so prešli pod Italijo. Slovenci v Italiji so tako ostajali ločeni in tudi njihov položaj se je ločeno razvijal. Položaj za Slovence na Goriškem, ki so bili na novo priključeni Italiji, ni bil posebej dober, saj je bila stopnja pravic, ki so jih uživali kot narodnostna manjšina, na izrazito nizki ravni. Pravzaprav so se razmere

zaostriale do te mere, da so začele delovati ilegalne paravojaške enote kot na primer »Gladio«, ki so nadzorovale, ustrahovale in pretepale vse, ki so zagovarjali narodnostne pravice Slovencev. Pod hudimi pritiski so bili tudi duhovniki, saj je bil takratni videmski škof odkrito protislovensko usmerjen.

3.4.2 1954–2000

S spomenico o soglasju, ki so jo 5. oktobra 1954 v Londonu podpisale vlade Italije, Jugoslavije, Velike Britanije in ZDA, sta sosednji državi prevzeli civilno upravo nad conama A in B STO. Ta meja je postala dokončna s podpisom Osimskih sporazumov novembra 1975. Londonski memorandum leta 1954 je razdelil sporno ozemlje in cona A STO je skoraj v celoti prišla pod Italijo. Slovenci na Tržaškem, Goriškem in Videmskem so se znašli v isti državni ureditvi, njihov položaj pa se je še vedno razlikoval. To se je odražalo tako na političnem kot na pravnem področju (Bajc in Klabjan 2008). Kljub temu, da je bila pravna podlaga pravic tržaških in goriških Slovencev v določenih primerih različna, so oboji uživali veliko več pravic kot Slovenci na Videmskem.

V obdobju po drugi svetovni vojni je v okviru narodnostne skupnosti v Italiji kljub težavam prišlo do temeljite ponovne organiziranosti – na področju kulture, medijev, družbe in politike ter gospodarstva (Bajc in Klabjan 2008). Del tržaških Slovencev, ki je bil povezan z jugoslovanskimi oblastmi, se je po podpisu Londonskega memoranduma prilagodil novim razmeram in novembra 1954 ustanovil prvo krovno organizacijo Slovencev v Italiji, Slovensko kulturno-gospodarsko zvezo (SKGZ). Protiutež zvezi SKGZ se je oblikovala v šestdesetih letih prejšnjega stoletja, ko je prišlo do bolj povezanega sodelovanja katoliškega in liberalnega tabora, rezultat tega je druga krovna organizacija Slovencev v Italiji, in to je Svet slovenskih organizacij (SSO) (Troha, 2004). Skupna značilnost povojne manjšinske stvarnosti je bila ideološka razdeljenost, ki se je kazala že v obdobju ZVU. Kot ugotavlja Bajc, je ta razdeljenost odločilno vplivala na dejstvo, da so se Slovenci na vseh povojnih državnih in lokalnih volitvah predstavili ločeno, med pripadniki manjšine je zato vladala ostra ideološka konfrontacija na verbalni in prva povojna leta tudi na fizični ravni (na relaciji komunizem – protikomunizem). To je vplivalo na ločeno udejstvovanje na kulturnem, družabnem, političnem in drugih področjih. Večinski del Slovencev je volil levo usmerjene stranke, ki so bile in so še vedno del italijanskih vsedržavnih levo usmerjenih strank, drugi pa so podpirali in še vedno podpirajo samostojno strankarsko nastopanje,

ki se je nato formaliziralo v stranki Slovenske skupnosti (Bajc, 2008). Devetdeseta leta in padec bipolarne mednarodne ureditve so prinesla novo razmišljanje, kljub temu pa dediščina ideološke delitve v določeni meri še vedno zaznamuje manjšinsko realnost.

Pridobivanje pravic slovenske manjšine v Italiji je bolj zgodba boja za uveljavitev pravic, ki jih že dopuščajo raznorazne deklaracije in predpisi. Poudariti velja dejstvo, da tudi v kolikor so bile pravice pravnoformalno zagotovljene, je bilo velikokrat bolj problematično izvajanje napisanega. Položaj slovenščine je urejal že Posebni statut Londonskega sporazuma, ki je vseboval jasno določilo glede uporabe slovenščine v primerih komuniciranja z javno upravo: zagotavljal je pravico do odgovora v slovenščini. Neratificiranje sporazuma v parlamentu in nesprejetje izvršilnega določila za izvajanje Posebnega statuta je sodstvo tolmačilo kot osnovo za njegovo neuresničevanje v odnosih med državljani in državo (Bajc in Klabjan 2008, 31). Tudi kasneje sprejeti Osimski sporazumi niso prinesli rešitev na tem področju. Po letu 1975 je manjšina doživela močno modernizacijo, najprej na Tržaškem, kasneje pa tudi v severnem delu. Gospodarsko uveljavljanje manjšine je potekalo predvsem na področju trgovine, gostinstva in bančništva pa tudi na drugih področjih. Z Beneško Slovenijo je po letu 1975 opazen trend preseljevanja v furlansko nižino, vendar v tem novem jedru slovenske poselitve še vedno prevladuje razpršeni model poselitve z večjim številom mešanih zakonov (Zupančič, 2001). Pomembna figura, ki se je izpostavila po letu 1970, je Samo Pahor, ki je skupaj s posredovanjem poslanca Škerka dosegel, da je vlada priznala veljavnost Londonskega sporazuma in Posebnega statuta. V naslednjih letih (letu 1982 in 1992) so ga poskušali utišati z raznimi sodnimi postopki, vendar je vprašanje o varstvu manjšin prišlo pred ustavno sodišče (Štrekelj 2006). Prvi predlog zaščitnega zakona za Slovence je podala italijanska vlada, in sicer leta 1990. Vodilo predloga zakona je bilo »nič več od tistega, kar že imajo«, zato je bil med slovensko skupnostjo zavržen, saj je zakon, kot pravi Pirjevec, le ohranjal že sprejete norme in ni priznaval celovitosti Slovencev na Tržaškem, Slovence v Videmski pokrajini pa ni niti štel za Slovence, priznal je le njihov slovanski izvor (Kacin - Wohinz in Pirjevec 2000). Osamosvojitve Slovenije je bila za mnoge upanje, da se bo politika italijanske države do slovenske manjšine spremenila, vendar kljub vsemu je razpad Jugoslavije nekatere navdal z upanjem ali celo prepričanjem, da bo vprašanje varstva slovenske manjšine hitro rešeno, ko je odpadlo slovansko-komunistično zaledje, toda tako upanje kot prepričanje sta se izkazala za neutemeljena (Štrekelj 2006).

4 MANJŠINA DANES – ZNAČILNOSTI IN ZAŠČITA

4.1.1 Organiziranost manjšine

Pričujoče poglavje zajema pregled trenutne organiziranosti manjšine. Poleg splošne organiziranosti zajema še področja, ki so najbolj dinamična in so po številu društev tudi najbolj množična. Predstavili bomo politično, kulturno, športno, gospodarsko, raziskovalno, medijsko in vzgojno-izobraževalno področje manjšinske stvarnosti.

4.1.2 Organiziranost po področjih

Slovenska manjšina v Italiji je dinamična skupnost, z veliko ustanov, ki delujejo na različnih področjih. Društva in vse ostale manjšinske ustanove pa so združene v dve krovni manjšinski organizaciji, in sicer Slovenska kulturno-gospodarska zveza (SGKZ) in Svet slovenskih organizacij (SSO).

Predhodnica SGKZ je bila ustanovljena leta 1954 v Trstu kot Slovenska gospodarsko-kulturna zveza, leto kasneje pa je bila v Gorici ustanovljena še Slovenska kulturno-gospodarska zveza, ki sta se leta 1958 združili v Slovensko kulturno-gospodarsko zvezo. Od tedaj naprej SGKZ povezuje organizacije, ustanove in posameznike na deželni ravni. Po politološki delitvi na levo in desno SGKZ spada na levo stran. Tudi med svojimi poslanstvi ima zapisano, da »si v prizadevanju za skladen razvoj slovenske narodne skupnosti v Italiji, njeno notranjo povezanost in uveljavljanje lastne identitete SGKZ čuti odgovorno do svoje zgodovinske dediščine, ki jo vidi v sporočilu Prešernove Zdravljice in izročilih svobodoljubja, v izkušnjah slovenskega upora proti fašizmu in narodnoosvobodilnemu boju, v prizadevanjih za demokratične odnose med ljudmi in narodi, za zaščito človekovega dostojanstva, blaginje in miru« (Slovenska kulturno-gospodarska zveza 2010a).

SSO je bil ustanovljen decembra 1976 na pobudo raznih slovenskih organizacij, zvez in društev. Namen in cilji delovanja krovne deželne zveze so »razvoj slovenske skupnosti v Italiji v vseh vidikih kulturnega, socialnega, političnega, športno-rekreacijskega, vzgojno-izobraževalnega, znanstvenega in ekonomskega življenja na temeljih ideološkega pluralizma, demokracije in avtonomije« (Svet slovenskih organizacij 2010a). Za razliko od SGKZ SSO združuje večinoma kulturne ustanove (Brezigar 1996). Ideološko pa SSO povezuje ustanove, ki so blizu katoliškemu delu slovenske manjšine v Italiji.

Na političnem področju deluje stranka Slovenska skupnost, ki je edina etnična oziroma politična stranka v Italiji, s sedežem v Trstu. Slovenska skupnost je politična stranka Slovencev, ki temelji na načelih narodne samobitnosti, politične samostojnosti, pluralistične demokratične ureditve in socialne pravičnosti. Cilj stranke je ohranitev in okrepitev slovenstva, samostojno politično življenje Slovencev v Italiji in splošni človeški in gmotni napredek (Slovenska skupnost 2002).

Kulturna dejavnost med Slovenci v Italiji je zelo raznolika, razvejana in bogata. Kulturno delovanje se razvija tako v sklopu profesionalnih ustanov kot v okviru ljubiteljskega delovanja, predvsem znotraj kulturnih društev in drugih organizacij prostovoljnega ali nepridobitnega značaja. Ena izmed najpomembnejših manjšinskih organizacij, ki je pomembna za celotno slovensko skupnost, je *Narodna in študijska knjižnica* v Trstu.

Na področju glasbe je potrebno omeniti *Glasbeno matico*, njeno delovanje je osnovano na pedagoški dejavnosti in na prirejanju koncertnih sezon. Na področju glasbenega ustvarjanja ima pomembno vlogo tudi *Slovenski center za glasbeno vzgojo Emil Komel*, ki deluje na Goriškem.

Dolgo in utrjeno tradicijo med Slovenci v Italiji imata zborovsko petje in godbeniška dejavnost. Številni zbori gojijo posvetno in cerkveno petje.

Posebej razširjena dejavnost med slovensko narodno skupnostjo v Italiji je športna, kjer deluje 56 društev, ki združujejo preko 7 tisoč ljudi. Društva so včlanjena v Združenje slovenskih športnih društev v Italiji (ZSSDI). Omenjena krovna organizacija goji odnose tako z italijanskim kot slovenskim olimpijskim komitejem, njeno osnovno poslanstvo pa je nudenje strokovne in finančne pomoči včlanjenim društvom. Da je organizacija na področju športa izredno dinamična, dokazuje tudi dejstvo, da športna društva gojijo kar 27 športnih panog (Združenje slovenskih športnih društev v Italiji 2010).

Gospodarske dejavnosti med Slovenci v Italiji so seveda tesno vpete v gospodarstvo dežele Furlanije - Julijske krajine, z intenzivnimi vezmi z sosednjimi območji. Med prevladujočimi dejavnostmi slovenskih podjetnikov, ki se kot taki prepoznavajo z aktivnim članstvom v raznih manjšinskih stanovskih organizacijah, so obrtništvo, trgovina, kmetijstvo, gostinstvo, turizem, mednarodna trgovina in storitve, bančništvo in finančništvo, v zadnjih časih pa tudi vse več samostojnih poklicev. Med pomembnejše

organizacije sodita *Slovensko deželno gospodarsko združenje (SDGZ)* in *Kmečka zveza*. Med pomembnejše finančne ustanove slovenske manjšine v Italiji pa spadajo še *Zadružna kraška banka*, *Zadružna banka Doberdob in Sovodnje* in *Finančna delniška družba KB1909*.

Raziskovalna dejavnost med slovensko narodno skupnostjo je v največji meri skoncentrirana v najpomembnejši ustanovi na tem področju, v Slovenskem raziskovalnem inštitutu (SLORI). Deluje v Trstu od leta 1974 in se profesionalno posveča raziskovanju slovenske manjšine v vseh treh pokrajinah, kjer živijo Slovenci. Pomemben soustvarjalec na področju raziskovalne dejavnosti je tudi Odsek za zgodovino in etnografijo, ki od leta 1951 deluje v Trstu v okviru Narodne in študijske knjižnice. Poleg raziskovalne dejavnosti je njegovo poslanstvo tudi zbiranje arhivskega in drugega gradiva.

Manjšina v Italiji premore raznorodne medijske izraze. Razpolaga z različnimi tiskanimi mediji, ki izhajajo na področju celotne poselitve slovenske skupnosti. Najpomembnejši in osrednji medij slovenske narodne skupnosti v Italiji je *Primorski dnevnik*. Poleg osrednjega dnevnika pa izhajajo še druga glasila: *Novi glas*, *Novi Matajur*, *SLOV.IT*, *Galeb*, *Novo delo* ...

Poleg izdaje naštetih tiskanih medijev pa narodna skupnost oddaja tudi radijske in televizijske programe v slovenskem jeziku, ki se izvajajo v okviru deželnega sedeža RAI v Trstu. Radio Trst A oddaja dnevno okrog 12,5 ur radijskih sporedov.

Tudi na področju založništva obstajajo slovenske ustanove; založniških hiš je med slovensko skupnostjo več, med drugim *Založništvo tržaškega tiska*, *Založba Mladika*, *Založba Most in Goriška Mohorjeva družba* (Slovenski raziskovalni inštitut 2010).

Vzgojno-izobraževalni sistem v manjšinskem prostoru sodi med ključne razvojne dejavnike narodnostnih manjšin. V območju kulturnega stika, kjer sobivata dve kulturi in dva jezika, ki v družbi uživata različen položaj in ugled, vzgojno-izobraževalne institucije namreč nimajo le funkcije pridobivanja splošnega in poklicnega znanja, temveč pomembno prispevajo k oblikovanju in varovanju identitete ter zagotavljanju socialnega in demografskega razvoja manjšin, hkrati pa imajo izjemno pomembno vlogo pri ustvarjanju, razvijanju in ohranjanju manjšinske materinščine (Kern 2009). Slovensko šolstvo je v Italiji dobro razvejano, obstajajo pa tri različne stopnje šol, in sicer didaktična ravnateljstva s slovenskim učnim jezikom, ki združujejo vrtec za otroke

in petletno osnovno šolo, triletne nižje srednje šole s slovenskim učnim jezikom in petletne višje srednje šole s slovenskim učnim jezikom (Kern 2009). Z odlokom predsednika Republike Italije se slovenskim šolam priznava avtonomija, tudi če niso dosežene predvidene minimalne številčne razsežnosti na ravni posameznega ravnateljstva. Sveži podatki kažejo, da vse stopnje slovenskih šol od vrtca do mature na Tržaškem, Goriškem in Videmskem v zadnjih letih obiskuje okoli 3600 otrok. Trenutni izobraževalni sistem je organiziran po načelu zelo togega modela, ki vzdržuje vzporeden soobstoj popolnoma italijanskih in popolnoma slovenskih institucij, kar pomeni, da so slovenske šole v Tržaški in Goriški pokrajini »ločene« šole. Slovenščina je torej učni jezik pri vseh predmetih in ima status prvega jezika, medtem ko je italijanščina izbirni tuj jezik. Posebnost je dvojezični šolski center v Špetru v Videmski pokrajini. Ustanovljen je bil kot zasebni vrtec, zaščitni zakon pa ga je poddržavil. Tako je postal edina dvojezična ustanova, v kateri se poučuje v obeh jezikih, tako slovenščini kot italijanščini. Sicer pa trenutno ne obstajajo nikakršni načrti za odprtje novih slovenskih šol v Videmski pokrajini ali za razširitev omenjenega dvojezičnega izobraževalnega modela iz Špetra tudi na druga področja (Rigo 2006). Težava, ki se pojavlja na Videmskem, je tudi v tem, da mladostnik po zaključku osnovne šole, če želi nadaljevati izobraževanje v slovenščini, te možnosti nima, razen če se preseli na Goriško ali Tržaško. Na področju FJK ravno tako ni univerze, ki bi nudila poučevanje osnovnih predmetov v slovenščini. Obstaja le možnost študija slovenskega jezika na videmski in tržaški univerzi in na Visoki šoli modernih jezikov za prevajalce in tolmače v Trstu.

Izzivi in problemi na šolskem področju so predvsem povezani s spreminjajočo se strukturo vpisanih v šole. Čedalje večji je vpis otrok iz mešanih zakonov in otrok, ki prihajajo iz že delno jezikovno asimiliranih in neslovenskih družin. To pa pomeni potencialno nevarnost za upad kakovosti, saj se vpisujejo otroci, ki slovenščino zelo slabo obvladajo.

Ko se dotaknemo šolskega sistema večinskega prebivalstva v FJK, opazimo, da trenutna zakonodaja nima določbe, ki bi po zgledu Slovenije v italijanskih šolah predpisovala predmete slovenskega jezika in kulture. Posledično je znanje o slovenski skupnosti in njeni zgodovini v FJK v splošnem ostalo omejeno zgolj med pripadniki skupnosti.

Dejstvo, mimo katerega v zamejstvu ne moremo, je obstoj zasebnih izobraževalnih ustanov, kot sta Glasbena matica in Slovenski center za glasbeno vzgojo Emil Komel. Kakšen je odnos manjšine, razkriva tudi spodnje razmišljanje Paulinove.

Slovenski šoli priznavamo identiteto institucije kot take, s težavo pa sprejemamo, da se je spremenila njena notranja podoba (ni več šola za otroke izključno slovenskih družin), prepoznavamo kontinuiteto in celovitost institucije, ne prepoznavamo pa je kot sebi enake. Soočanje z nehomogenostjo jezikovno-narodnostnih značilnosti učencev in dijakov povzroča očitno občutek ogroženosti, ker se v pojavu zrcalijo spremembe družbene identitete Slovencev v Italiji. Proces integracije sprememb je težak in se ga izogibamo. Vendar si s tem, da zanikamo spremenjene vidike skupinske identitete, onemogočimo, da bi o njih razmišljali. Zato je potrebno, da se s tem soočimo. (Paulin 2003)

4.2 Pravna zaščita slovenske manjšine

4.2.1 Obveze RS do slovenske manjšine v Italiji

Skrb za manjšine je ena izmed temeljnih nalog Republike Slovenije. Ustava Republike Slovenije v 5. členu, ki ureja odnos države do svojih manjšin in izseljencev, pravi: »Republika Slovenija skrbi za avtohtone slovenske narodne manjšine v sosednjih državah, za slovenske izseljence in zdomce, ter pospešuje njihove stike z domovino« (Ustava Republike Slovenije 1991). Leta 1996 je Državni zbor Republike Slovenije sprejel Resolucijo o položaju avtohtonih slovenskih manjšin, ki obravnava Slovence v zamejstvu kot dragocen most sodelovanja in dobrega sosedstva ter kot avtonomen politični subjekt (Resolucija o položaju avtohtonih slovenskih manjšin 1996). Omenjena resolucija pa je bila predhodnica zakona ZORSSZNM iz leta 2006, s katerim je slovenska država jasno zagotovila pravno podlago za sodelovanje s Slovenci v zamejstvu in po svetu ter za financiranje njihovih struktur in dejavnosti. Hkrati je slovenska vlada s sprejemom tega zakona potrdila, da so Slovenci v zamejstvu in po svetu »enakovreden del enotnega slovenskega naroda«. Od leta 2008 naprej je skrb za manjšine in Slovence po svetu naloga samostojnega ministrstva.

4.2.2 Mednarodna zaščita manjšin

Po izkušnji druge svetovne vojne so se že takoj po njej pojavile pobude za zaščito narodnih manjšin, predvsem na ravni Organizacije združenih narodov. Med pripravo Splošne deklaracije o človekovih pravicah so bili dani različni predlogi, da se v njej

omenijo tudi manjšine, vendar so bili zavrženi, ker bi lahko zaščita kolektivnih manjšinskih pravic sprožila različne odcepitvene težnje in spremembo politične karte, ki je izšla iz druge svetovne vojne (Bufon 2004). Pomembno je omeniti Deklaracijo ZN o odpravi vseh oblik diskriminacije iz leta 1963, sledila pa ji je Mednarodna konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije (Bajc in Slavec 2001). Zasnovo za zaščito pripadnikov manjšin, ne pa manjšin kot kolektivnih oseb, so sprejeli v okviru OZN z Mednarodnim sporazumom o državljanskih in političnih pravicah, ki je začel veljati leta 1976. Člen 27 tega sporazuma pravi: »V tistih državah, kjer obstajajo etnične, verske ali jezikovne manjšine, se ljudem, ki pripadajo tem manjšinam, ne sme odreči pravica, da v skupnosti z drugimi pripadniki svoje skupine uživajo lastno kulturo, izpovedujejo in prakticirajo svojo vero ali uporabljajo svoj jezik« (Bufon 2004, 88). Najpomembnejša listina na ravni OZN je *Deklaracija o pravicah* oseb, ki pripadajo narodnim, etničnim, verskim in jezikovnim manjšinam, sprejeta s strani Generalne skupščine 1992. To je prva eksplicitna in obvezujoča, čeprav dokaj splošna listina OZN o pravicah pripadnikov manjšin (Bufon 2004).

V Evropi se je vprašanje varstva manjšin najprej razvilo v okviru Konference o evropski varnosti in sodelovanju. Po razpadu blokavske delitve je KEVS, kasneje OVSE, izgubil na pomenu, veliko večjo težo pa so dobivali obvezujoči sklepi Sveta Evrope. Posebnega pomena je predvsem Evropska listina o regionalnih ali manjšinskih jezikih iz leta 1992. V italijanskem parlamentu so postopki za njeno ratifikacijo stekli komaj leta 2006. Listina je pomembna tudi zato, ker državam podpisnicam dokaj natančno nalaga obveznosti in je tako postala nekakšen nov »evropski standard« na področju varstva manjšinskih jezikov (Bufon 2004). Druga pomembna listina, sprejeta v okviru Sveta Evrope, je *Okvirna konvencija za zaščito narodnih manjšin* iz leta 1994. Zaradi njene splošnosti v primerjavi s prejšnjo konvencijo jo je sprejela in podpisala večina članic Sveta Evrope, med drugimi tudi Italija. Konvencija manjšinam zagotavlja pravice na področju komunikacij, pravico do uporabe lastnega jezika v zasebni in javni sferi ter priznanje in uporabljanje imena in priimka v jeziku manjšine (Bufon 2004). Na ravni EU oziroma njenih predhodnic je bilo sprejetih *nekaj resolucij* v korist manjšinskih jezikov in kultur, omeniti pa velja ustanovitev Evropskega biroja za manj razširjene jezike (Bufon 2004).

Na ravni Republike Italije določeno zaščito jamči Ustava Republike Italije, kjer med temeljnimi načeli v 6. členu piše, da republika ščiti s posebnimi normami jezikovne manjšine (Bajc 1983). Pomemben pa je tudi 116. člen, ki priznava Sardiniji, Siciliji,

Tridentinskemu – Gornjemu Poadižju, Furlaniji - Julijski Krajini in Dolini Aoste posebne oblike in pogoje samouprave v skladu s posebnimi statuti, sprejetimi z ustavnimi zakoni (Bajc 1983). Za slovensko manjšino v Italiji pa so najpomembnejši naslednji trije zakoni. Prvi je zakon številka 428/1999, ki je namenjen zaščiti vseh jezikovnih manjšin v Italiji, in v 2. členu govori o zgodovinskih jezikovnih skupnostih ter jih eksplicitno našteje. Poleg slovenske omenja še enajst drugih skupnosti, ki govorijo albanski, katalonski, germanski, grški, hrvaški, francoski, franko-provansalski, furlanski, ladinski, okcitanški in sardinski jezik. Le omenjene jezikovne skupnosti so v Italiji uradno priznane (Council of Europe 1999). Pomembno je poudariti, da Italija priznava le jezikovne manjšine, ostalim – kot so verske ali etične skupine – pa tega statusa ne priznava. Drugi pomemben zakon za slovensko skupnost v Italiji je deželni zakon številka 205 iz leta 2007, ki se nanaša izključno na varovanje slovenske manjšine v deželi Furlaniji - Julijski krajini. Tretji in najpomembnejši zakon pa je zakon številka 38 iz leta 2001, ki ga v nadaljevanju podrobneje predstavljam.

4.2.3 Krovni zakon o zaščiti slovenske manjšine v Italiji

Slovenska manjšina v Italiji je leta 2001 z odobritvijo zaščitnega zakona številka 38 dosegla cilj, za katerega si je prizadevala vrsto let. Odobritev zakona pa je obenem tudi krona zakonskega in sodnega razvoja na eni strani ter začetek ponovnega sprožanja izvajalnih in interpretacijskih problemov zakonskih določil o varstvu manjšin na drugi (Ozbič 2004). V nadaljevanju bom na kratko predstavil določila, ki jih zakon prinaša, oziroma pravice, ki jih zagotavlja slovenski skupnosti v Italiji. Zakon ima 29 členov; v prvem priznava obstoj slovenske manjšine v Italiji. Zakon predvideva ustanovitev posvetovalnega telesa, ki se bo ukvarjalo s problemi slovenske manjšine. To telo je Institucionalni paritetni odbor za vprašanja slovenske manjšine oziroma v italijanščini Comitato istituzionale paritetico per i problemi della minoranza slovena. Sestavljen je iz 20 članov, od katerih jih mora deset pripadati slovenski manjšini. Glavne določbe zakona se ravnaajo na pravico do ohranitve ali ponovne pridobitve slovenskega imena za vse tiste člane skupnosti, ki so bili v preteklosti prisiljeni spremeniti svoje ime (7. člen). Zagotavlja pravico uporabe slovenskega jezika v javni upravi in v izvoljenih organih (8. in 9. člen), pravico do dvojezičnih cestnih oznak, toponimov in javnih znakov (10. člen). Nadaljnje pravice, ki jih zagotavlja zakon, so pravica do izobrazbe (11. do 14. člen) in drugih kulturnih aktivnosti (15., 16. in 18. člen), varstvo kulturne in zgodovinske dediščine (20. člen), izvajanje socialnih, ekonomskih in okoljskih

interesov (21. člen) ter sindikalnih pravic (22. člen) (Zakon o zaščiti slovenske manjšine v Italiji 38/2001).

5 SLOVENSKA SKUPNOST V ITALIJI – POLITIČNA ORGANIZIRANOST

5.1 Članstvo

Slovenska skupnost v Italiji ima, kot je bilo že prej na kratko povedano, dve krovni organizaciji, in sicer SKGZ in SSO. Obe imata pod svojem okriljem veliko število raznovrstnih manjšinskih organizacij.

Tabela 5.1: Organizacije članice Sveta slovenskih organizacij

	Članice SSO	Sedež organizacije
Goriška pokrajina	ARS Galerija, Goriška Mohorjeva družba (GMD), Krožek Anton Gregorčič, Katoliško tiskovno društvo (KTD), Kulturni center Lojze Bratuž, Slovenski center za glasbeno vzgojo Emil Komel (SCGV), Slovensko gospodarsko združenje (SGZ), Športno združenje Olympia, Vincijeva konferenca GO, Zadruga Goriška Mohorjeva, Zveza slovenske katoliške prosvete, Združenje cerkvenih pevskih zborov Gorica (ZCPZ), Mladinski dom, Skupnost družin Sončnica, Fundacija Gorica	Gorica
	Športno združenje Soča	Sovodnje ob Soči
Videmska pokrajina	Slovinci po svetu, Zadruga Most, Združenje Don Eugenio Blanchini	Čedad
	Zavod za slovensko izobraževanje	Špeter Slovenov
Tržaška pokrajina	Sklad Libero in Zora Polojaz, Dom Jakob Ukmar, Društvo Skupnost, Glasbena Matica, Deželna kmečka zveza, Knjižnica Dušana Černeta, Krožek Virgil Šček, Mladika, Narodna in študijska knjižnica (NŠK), Radijski oder, Slovensko deželno gospodarsko združenje, Slovenski raziskovalni inštitut (SLORI), Slovenska glasbena šola, SP - TS Slovenska prosveta, Slovensko stalno gledališče (SSG), Vincijeva konferenca TS, Zadruga Slovenski dom, Zveza cerkvenih pevskih zborov TS, Združenje slovenskih športnih društev v Italiji	Trst
	Slovensko zamejsko numizmatično društvo J. V. Valvazor, Marijanšče, Sklad Mitja Čuk	Opčine
	Muzej sv. Jožefa	Ricmanje
	Slovensko karitativno društvo	Bazovica

Vir: Svet slovenskih organizacij (2010b).

Tabela 5.2: Organizacije članice Slovenske kulturno-gospodarske zveze

	Članice SKGZ	Sedež organizacije
Goriška pokrajina	Kulturni dom Gorica, Slovenski dijaški dom Simon Gregorčič	Gorica
Tržaška pokrajina	Društvo slovensko gledališče, Glasbena matica Marij Kogoj, Primorski dnevnik, Taborniška organizacija Rod Modrega Vala, Združenje Slovenski dijaški dom Srečko Kosovel	Trst
Videmska pokrajina	Kulturno društvo Ivan Trinko, Novi Matajur, Slovenci po svetu	Čedad
	Zavod za slovensko izobraževanje	Špeter Slovenov
Organizacije z več sedeži; zastopanost v več pokrajinah	Narodna in študijska knjižnica, Združenje slovenskih športnih društev v Italiji	Trst, Gorica
	Kmečka zveza	Trst, Gorica, Čedad
	Slovensko deželno gospodarsko združenje	Trst, Čedad
	Slovenski raziskovalni inštitut SLORI	Trst, Gorica, Čedad, Ukve
	Zveza slovenskih kulturnih društev	Trst, Gorica, Čedad, Rezija

Vir: Slovenska kulturno-gospodarska zveza (2010b).

Da je organizacijsko slovenska manjšina zelo dinamična, nam pričata zgornji tabeli. Ker nas pri raziskovalnem delu zanimajo predvsem današnji problemi in izzivi na področju organiziranosti, s katerimi se ukvarja slovenska manjšina, bomo poskušali najprej stanje podrobno analizirati in kar se da izčrpno predstaviti. Predstavili bomo raziskavo organiziranosti, ki jo je opravil Gorazd Bajc.

5.2 Organiziranost manjšine danes: problemi in izzivi

Izzivi, s katerimi se srečuje manjšina, so mnogoteri. Kljub vsemu pa obstaja med manjšino nekaj ključnih vprašanj in dilem, ki so pomembni tako za nadaljnji razvoj kot tudi za »pomiritev duhov« med samimi pripadniki narodne skupnosti.

Splošna organiziranost manjšine, kot je ugotovil Bajc v svoji analizi, je na sorazmerno visoki ravni, saj intervjuvanci organiziranost ocenjujejo kot dobro, ta naj bi bila celo zgled številnim manjšinam.

Veliko bolj pereče vprašanje je vprašanje ustreznosti organizacije in delovanja krovnih organizacij slovenske skupnosti v Italiji. Pripadnikom manjšine se delovanje zdi zastarelo, celo več, krovne organizacije naj bi bile potrebne korenite reorganizacije (Bajc 2008). Naslednji problem manjšinske stvarnosti v Italiji je ideološka razklanost, ki je dediščina zgodovinskega razvoja. Ta razklanost se med manjšino danes vidi

predvsem v obstoju »dvojnikov«, t. j. društev dvojčkov, ki so organizirana na istem področju delovanja, vendar ima vsaka svetovnonazorska skupina svojega. Problem dvojnikov je, kot ugotavlja Bajc, v tem, »da je teh društev toliko, da zanje primanjkuje aktivnih ljudi in tistih, ki se dogodkov teh društev udeležujejo«. Kljub vsemu povedanemu pa je vseeno opaziti trend naraščanja tistih, ki se jim zdi podvajanje društev nesmiselno in se jim zdi prava usmeritev tista, ki bi peljala v smer »odprave dvojnikov, racionalizacije dela in usmeritve h kakovosti« (Bajc 2008, 74). Da je dvojnost v manjšinski stvarnosti zelo prisotna in trdoživa, pa je zaznati tudi iz Bajčeve raziskave, saj je ideološka razklanost občutna tudi med mlajšimi pripadniki manjšine, kar nakazuje eden izmed odgovorov vprašanih: »Če si rojen v enem taboru, potem težko, da zapustiš ta tabor« (Bajc 2008, 74).

Razklanost manjšine se seveda najbolj očitno kaže v dveh krovnih organizacijah, ki delujeta med Slovenci v Italiji. Združitev obeh organizacij v eno je ideja, ki je blizu velikemu delu slovenske skupnosti v Italiji, ena sama organizacija naj bi na manjšino vplivala pozitivno. Načelna podpora združitvi je izkazana, vendar pa je pomembno dejstvo tudi to, da se ta združitev ne bo zgodila v zelo kratkem času, saj naj bi bila dolgotrajen proces. Opaziti je tudi zahteve po večji demokratičnosti krovnih organizacij, saj je veliko tistih, ki se ne strinjajo s tem, da je sedanje vodstvo nelegitimno »in v zakupu nekih manjših elit« (Bajc 2008, 75). Obstaja pa tudi ideja, ki jo podpira del predstavnikov narodne skupnosti, in sicer da se krovni organizaciji ne združita v eno, ampak imata le nekatere enotne komisije, organe ali urade.

Področje politično-strankarskega nastopanja je vprašanje, ki je sorodno vprašanju problematike krovnih organizacij. Sorodnost se kaže v tem, da je politično-strankarska problematika vezana na ideološko opredeljenost. Leva svetovnonazorska usmeritev v večji meri zagovarja aktivno vključevanje v italijanske vsedržavne stranke kot desna. Tudi na tem področju je prišlo do sprememb po razpadu bipolarne usmeritve, saj če smo prej manjšino in njeno strankarsko pripadnost v grobem lahko razdelili na tri tabore: stranka Slovenske skupnosti, komunisti in manjši del socialisti, se v sodobnosti stvari spreminjajo. Zaradi razpada italijanskega levega bloka na večje število strank se sedaj glasovi slovenskih pripadnikov narodne skupnosti razdelijo med celo pahljačo strank. Prihaja tudi do novega pojava, ki je bil v bližnji preteklosti zelo obrozen in zanemarljiv, v zadnjem času pa je vse bolj opazen, in sicer da Slovenci v Italiji glasujejo za desne vsedržavne stranke.

Veliko število organizacij, ustanov in drugih organizacij, ki delujejo med slovensko narodnostno skupnostjo v Italiji, in tudi prej analizirano dvovladje na področju krovnih organizacij v ospredje postavljajo idejo enotnega predstavništva. Skupno predstavništvo podpira velika večina Slovencev v Italiji in, čeprav se pogledi na obliko predstavništva razlikujejo, je vseeno vidna želja po enotnem zastopstvu. Mnenj, zakaj enotnega zastopstva ni, je več. Bajc ugotavlja, da se za tem po vsej verjetnosti skriva »logika majhnih vrtičkov«, kjer obstaja množstvo lokalnih pogledov, manjka pa ravno širši in vseobsegajoči organ oziroma predstavništvo, ki bi bil prostor za artikulacijo mnenj. Predlogov, kako naj bi bil ta organ oblikovan in izbran, je več in so zopet v veliki meri pogojeni z ideološkim prepričanjem predlagalcev.

Številčnost organizacij Slovencev v Italiji je dejstvo, vprašanje pa je, katere od njih se pripadnikom zdijo najpomembnejše. Bajc ugotavlja, da sta Slovincem v Italiji od ustanov najpomembnejša Slovensko stalno gledališče v Trstu in Primorski dnevnik. Ti dve instituciji imata poleg *osnovne funkcije* tudi velik *simbolični pomen*.

5.3 Analiza intervjujev

S pomočjo opravljenih intervjujev bomo poskušali predstaviti manjšinsko organizacijo kot tako, njene glavne težave in izzive.

Sedanja organiziranost manjšine z dvema krovnicama organizacijama je plod zgodovinskega razvoja slovenske skupnosti v Italiji. S tem soglaša tudi predsednik SSO Drago Štoka, ki pravi: »Izhajam iz dejstva, da sta se po vojni na Tržaškem in Goriškem izoblikovala med člani slovenske narodne skupnosti pravzaprav dva tabora; strogo levičarski in pa sredinsko katoliško in liberalno usmerjen demokratičen tabor« (Štoka 2010). Tudi predsednik SKGZ Rudi Pavšič priznava, da je sedanja organizacija produkt preteklosti, saj pravi, da je »značilnost, da je naša organiziranost izraz pretekle (in verjetno tudi zdajšnje) nazorske pluralnosti« (Pavšič 2010). Da so vzroki manjšinske razdvojenosti v zgodovinskem razvoju, soglašata oba predsednika krovnic organizacij. Ena glavnih ločnic, ki je razklanost med organizacijama še poglobila, je vprašanje politične participacije pripadnikov slovenske skupnosti. Pogled na to vprašanje je popolnoma nasproten, saj Štoka trdi: »Našo razklanost je še poglobila odločitev leve opcije na političnem področju, da se namreč vključi v sistem delovanja italijanskih levičarskih strank in opusti vsako težnjo po samostojnem političnem nastopanju« (Štoka 2010). Po mnenju Štoke je vprašanje političnega nastopanja manjšine »srž vseh problemov«, saj je za slovensko skupnost v Italiji pomembno, da bi tudi druga stran, to

je SKGZ, podpirala oziroma se pridružila »edini slovenski stranki, to je Slovenski skupnosti« (Štoka 2010). Stališče SSO pa je v nasprotju s prepričanjem SKGZ, saj prisegajo na svobodno politično izbiro, ki vključuje tudi delovanje v italijanskih strankah. Vztrajanje na svojih ideoloških izhodiščih je, kot je razvidno, značilno za oba tabora Slovencev v Italiji. Čas velikih sprememb v devetdesetih, kot sta osamosvojitve Slovenije in razpad vzhodnega bloka, pa je prinesel tudi odjugo v ideološki razdvojenosti obeh skupin, saj so po osamosvojitvi Slovenije, kot ugotavlja Bajc, spoznali, da imajo več skupnega, kot so si prej priznavali (Bajc 2010). Vseeno ostaja vtis, da organizacija manjšine ni ustrezna, vsaj tako trdi Miran Košuta, ki svojo trditev argumentira s tem, da je organiziranost: »v marsičem in na marsikaterem področju namreč zastarela, nereformirana in ideološko manihejska« (Košuta 2010). Nezmožnost preseči ideološke delitve in ohranjanje trenutnega položaja sta za celotno slovensko skupnost v Italiji pogubna, saj je trenutna organizacijska dihotomija manjšine po ideološkem ključu še posebej potratna, nerentabilna in anahronistična (Košuta 2010).

Splošna organiziranost manjšine se na podlagi seznama slovenskih organizacij in društev, ki so aktivni med manjšino, zdi zelo dinamična in vseobsegajoča, saj so aktivnosti slovenske skupnosti prisotne na različnih ravneh družbenega življenja, od kulture, športa in gospodarstva do mladinskih organizacij. Razsežnosti razklanosti manjšinske stvarnosti pa se v najčistejši obliki kažejo ravno na ravni organiziranosti manjšinskih društev in ustanov, saj smo priča podvajanju društev. Podvajanje društev je mišljeno kot obstoj dveh društev na istem ozemlju z zelo podobno vsebino delovanja, eno spada pod okrilje ene, drugo pa pod okrilje druge krovne organizacije. Odnos do te tematike je med manjšino različen. Pavšič izraža pomisleke o obstoju tako velikega števila organizacij, skrbi ga predvsem, da ob vse manjših finančnih in obenem kadrovskih resursih postaja vprašljivo, če je za skupnost učinkovito in smotrno imeti tristo in več organizacij, ustanov in društev (Pavšič 2010). Štoka na omenjeno problematiko gleda drugače, saj je mnenja, da so za SSO vrednote, kot so slovenstvo, krščanska načela in demokratična stališča, globoko pri srcu ter da vsa društva in klubi, ki spadajo pod njihovo organizacijo, slonijo na teh idealih, zato teh enostavno ni mogoče povsod in za vselej na silo združevati (Štoka 2010). Opozoriti pa velja še na ozemeljsko razdrobljenost. Problematika ozemeljske razdrobljenosti se najbolj kaže skozi dejstvo, da med posameznimi pokrajinskimi stvarnostmi (Trst, Gorica, Benečija) večinoma ni ustrezne sinergije, sodelovanja in gospodarnosti (Košuta 2010).

Vse naštete značilnosti organiziranosti nas pripeljejo do vprašanja, kako ob tako veliki razdrobljenosti organizacij in politični razklanosti prihaja do artikulacije dolgoročnih vizij razvoja in delovanja oziroma do kasnejše uresničitve teh vizij. Pavšič poudarja, da je manjšina dokaj pluralna tako na področju civilne družbe kot njene politične izraznosti, kar v praksi pomeni, da v manjšini ni enotnega vodstva, ki bi sprejemalo strategije in jih uresničevalo. Vsekakor pa obstaja več odločilnih jeder, ki so med seboj premalo povezana (Pavšič 2010). Možno rešitev Pavšič vidi v tem, da krovni organizaciji ter stranke, za katere se večinsko opredeljujejo Slovenci, ustanovijo omizje – skupno zastopstvo – z nalogo, da se bo tam odločalo o bistvenih vprašanjih, ki zadevajo manjšino (Pavšič 2010). Omenjeno pobudo po ustanovitvi omizja bi lahko vzeli tudi kot dokaz, da manjšina potrebuje mesto, kjer bi se artikulirale ideje. S to tezo pa se le deloma strinja Štoka, ki zagotavlja, da ima SSO že od samega začetka svojo jasno vizijo obstoja in razvoja, ter verjame, da imajo tudi druge organizacije svoje vizije. Zedinjenje z ostalimi se mu zdi smotno le v bistvenih narodnih problemih (Štoka 2010). Da v manjšini primanjkuje premisleka o lastni prihodnosti in organiziranosti, trdi Košuta, ki sicer priznava, da od časa do časa pride do dogodkov, kjer se premišljuje in debatira, to so predvsem občni zbori in programske konference krovnih organizacij, veliko bolj problematična pa je potem faza uresničevanja sprejetih sklepov oziroma strateških vizij, ki se večinoma ne uresničujejo (Košuta 2010). Vzroki, da je temu tako, so po njegovem mnenju predvsem v kroničnem pomanjkanju sredstev in pa v »gašenju sprotih požarov« na raznih nenehno kriznih področjih manjšinske organiziranosti, kot sta Stalno slovensko gledališče in Primorski dnevnik (Štoka 2010). Reševanje sprotih težav v večinoma vedno istih organizacijah jemlje čas in potrebno pozornost pomembnim vprašanjem, povezanim s prihodnostjo skupnosti. Košuta opozarja ravno na to dejstvo, saj pravi, da: »bi se morali zavedati, da je vsak danes zgolj posojen jutri in da brez takojšnjih, premišljenih ter stvarnih ukrepov ne bo žal nikakršne manjšinske bodočnosti« (Štoka 2010).

Po razgrnitvi vrste problemov in izzivov, ki se pojavljajo na področju organiziranosti, se vprašanje skupnega manjšinskega zastopstva pojavlja samo po sebi, vendar se po drugi strani ta ideja, če vzamemo v obzir vsa dejstva, zdi v praksi težko uresničljiva. Pavšič se strinja, da bi bili veliko bolj učinkoviti, če bi za nekatera bistvena vprašanja nastopali dogovorjeno (Pavšič 2010). Štoka se strinja, da je zelo pomembno za celotno manjšinsko skupnost, da se obe krovni organizaciji zedinita v načelno glavnih problemih narodne skupnosti (Štoka 2010). Kot lahko opazimo iz razmišljanj obeh

predsednikov, oba razumeta skupno vodstvo bolj kot uskladitev stališč na področjih, ki so za manjšino najpomembnejša, ni pa nakazanih nobenih načrtov in vizij o dejanskem skupnem predstavnstvu, na primer o eni krovni organizaciji. Košuta pri vprašanju skupnega manjšinskega vodstva opaža nekoliko več želje in prizadevanj pri SKGZ, za razliko od SSO, ki tega praktično ne kaže. Po njegovem mnenju so za nizko stopnjo želje po enotnem vodstvu krivi predvsem »vrtičkarski interesi, želje po samostojnem upravljanju sredstev in oblasti, spori, razdori, zamere in bojazni« (Košuta 2010). Kljub pomanjkanju politične volje po skupnem predstavnstvu pa Košuta ne dvomi v to, da bi moralo biti skupno predstavnstvo, ki bi bilo demokratično izvoljeno, »cilj slehernega društva ali pripadnika te manjšine«. Ravno zaradi večje učinkovitosti, reprezentančnosti, legitimnosti in teže, ki bi jih premoglo novo demokratično izvoljeno skupno predstavnstvo, je to za manjšino potrebno, tudi v luči sodelovanja tako z Italijo kot Slovenijo in Evropo (Košuta 2010).

Vloga in zastopanost mlajših generacij v organizacijah manjšine sta pomembna vidika, skozi katera lahko ocenjujemo privlačnost in odprtost manjšinskih organizacij. So sedanje organizacije dovolj odprte za ideje, ki jih s seboj prinašajo mlajše generacije, oziroma ali mlajšim v zamejstvu delovanje v teh organizacijah sploh predstavlja izziv? Ali obstajajo priložnosti in prostor, kjer bi mladi lahko delovali in predstavljali svoje zamisli in projekte? Pavšič ugotavlja, da je organiziranost preveč statična in izraz preteklega časa, kar odbija mlajše ljudi, »ki se soočajo z izzivi sodobne družbe in zato so njihove zahteve in potrebe precej drugačne« (Pavšič 2010). Pavšiča posebej skrbi dejstvo, da se soočajo s kadrovske vprašanji in z »intelektualno migracijo«, ki šibi sam položaj manjšine kot take. Po besedah Štoker SSO skrbi za mlade moči namenja veliko pozornosti, saj mladim zagotavljajo priložnosti in jih vključujejo v svoje odbore, tudi na najbolj odgovorne položaje, ter jih tako pripravljajo, da čim prej prevzamejo stvari v svoje roke (Štoka 2010). Do področja vključenost mladih je veliko bolj kritičen Košuta, ki najprej opaža razliko med formalno in dejansko vključenostjo mladih. Formalno bi lahko pritrdili trditvi, da so mladi vključeni v organizacije, »saj je njihovim potrebam, željam in ustvarjalnosti namenjeno razmeroma veliko pozornosti in prostora« (Košuta 2010). Vendar obstaja tudi drugi vidik, in sicer: »vodstvena garnitura manjšinske organiziranosti je kadrovske stara in dinozavrske nepremična, mladi ne morejo prodreti na vodilna mesta, ne dobijo službe v manjšinskih organizacijah, ne morejo konkretno udeležiti svojih načrtov in predlogov, niso družbeno vplivni, zaradi česar se tudi ne počutijo soudeležene in soodgovorne za rast ali zastoj manjšine«

(Košuta 2010). Stanje, kjer formalno obstaja prostor za delovanje mladih, obenem pa se mladim težko uspe prebiti na vodstvene položaje, je stvarnost v organizaciji manjšine. Generacijska zamenjava vodstvenega kadra je po mnenju Bajca problem, saj je to področje razen nekaj izjem v rokah ljudi, ki bi morali položaje prepustiti mlajšim (Bajc 2010). Trend mladih voditeljev, ki se vzpostavlja po Evropi, je slovensko manjšino popolnoma obšel, kar je za manjšino velika škoda, predvsem zaradi dejstva, da je v njej veliko mladih izobražencev. Bajc je celo mnenja, da je intelektualnega in vodstvenega potenciala med mladimi veliko oziroma veliko več kot se hoče od časa do časa ustvariti vtis (Bajc 2010). Kritičen je tudi do razmišljanja v zamejstvu, da so kadri, ki zapustijo manjšino, za vedno izgubljeni. Sam omenjene pojave razume pozitivno, saj naj bi bili ti ljudje velika priložnost za manjšino, predvsem z vidika, da se domov vrnejo kot ljudje z večjimi kompetencami in povezavami, ki bi dolgoročno lahko pomagali manjšini. Predpogoj za to, da se bodo ti ljudje vrnili domov, pa je privlačnost manjšinskega okolja, saj če bo to dovolj privlačno, ni bojazni, da se ne bi vrnili domov oziroma ostali z njim povezani (Bajc 2010).

5.3.1 Odprtost manjšine

Področje odprtosti družbe bomo analizirali s pomočjo predstavitve odnosa do pobud po sodelovanju, ki prihajajo do manjšine, in s pomočjo predstavitve odnosa vključevanja večinskega prebivalstva v organizacije manjšine.

Odnos do raznoraznih pobud po gospodarskem, kulturnem ali kateremkoli drugem sodelovanju, ki prihajajo iz krogov zunaj manjšine, najsi gre za pobude iz slovenskega ali italijanskega okolja, je pokazatelj odprtosti do novih idej oziroma zamisli. Pavšič zagovarja potrebo po širšem in odprtem soočanju tako z italijansko večino kot tudi s Slovenijo, zagovarja vlogo aktivne skupnosti in zagotavlja, da je v SKGZ takšno razmišljanje v večini (Pavšič 2010).

Da je odprtost manjšine ena izmed značilnosti skupnosti, je mnenja tudi Štoka, saj ponujenega sodelovanja na kateremkoli področju nikoli ne zavrnejo, ne glede na to, s katere strani prihaja (Štoka 2010). Na formalni ravni so pobude po sodelovanju pozitivno sprejete, s tem se strinja tudi Košuta, saj je prepričan, da je za slovensko skupnost zelo pomembno, da sprejema zunanje pobude odprtih rok, saj lahko živi in preživi le v demokratično odprti in strpni družbi (Košuta 2010).

Organizacijska platforma manjšine je dinamična in obširna in v prvi vrsti namenjena pripadnikom manjšine, da jo koristijo, v njej delujejo in tako v okolju večinskega

naroda živijo svojo manjšinsko posebnost. Vstopanje članov večinskega prebivalstva v organizacije manjšine je pojav, ki postaja v zadnjem času številčnejši, predvsem pri vpisu v slovenske šole in vrtce.

So omenjeni pojavi v manjšini sprejeti pozitivno ali negativno? Pavšič načelno ne nasprotuje vključevanju večinskega prebivalstva v organizacije manjšine, vendar ob tem dodaja, da morajo biti izhodišča vnaprej jasna, predvsem v zvezi s komunikacijo, ki mora ostati izključno slovenska. Na ta način se bo »Neslovenec naučil drugega jezika, naše organizacije pa bodo ohranile svojo identiteto« (Pavšič, 2010). Širjenje kroga tistih, ki bi govorili slovensko, a niso Slovenci, bi lahko imelo pozitivne vidike, saj bi bil ravno ta krog nov zagovornik slovenske narodne skupnosti. Trend vključevanja italijanskega prebivalstva v slovenske organizacije je lahko pozitiven, če bi to vključevanje temeljilo na medsebojnem spoštovanju, pa meni Štoka. Skrbi ga dejstvo, da lahko prisotnost večinskega prebivalstva v organizacijah manjšine pomeni tudi tiho asimilacijo, predvsem če bi skupaj z italijanskim prebivalstvom prišel tudi italijanski jezik in ogrozil status slovenščine kot edinega občevalnega jezika v teh organizacijah. Ohranitev slovenskega jezika pa ni njihov edini cilj, kajti prizadevajo si tudi za ohranitev slovenske zavesti, kar pomeni pripadnost slovenskemu narodu, kulturi in zgodovini. Za uresničitev vseh teh ciljev pa sta po mnenju Štoke potrebna poseben pristop in natančna vizija (Štoka 2010).

Omenjen pojav ni označen kot brezpogojno pozitiven, saj je opaziti določene zadržke in strahove, ki naj bi manjšini kot taki dolgoročno škodovali. Kot pozitivne pa jih označuje Košuta, ki poudarja da prisotnost Italijanov ali drugih Neslovencev v manjšinskih šolah ali drugih organizacijah »stimulira družbeno, jezikovno in kulturno komunikacijo, številčno krepi naše vrste, razvija multikulturno občutljivost, soustvarja manjšini naklonjenejšo narodnostno in družbeno klimo« (Košuta 2010). Bojazen zaradi italijanskega vključevanja se zdi včasih pretirana in ozkogleda, saj se pozablja na ostale pozitivne učinke, ki jih ima omenjeno vključevanje in jih priznava tudi Košuta. Slovenski skupnosti v Italiji se širi krog potencialnih zagovornikov, širi se znanje slovenskega jezika tudi izven ozkih krogov etničnih Slovencev med Italijane in druge Neslovence.

5.4 Sklepi

Organiziranost slovenske skupnosti v Italiji je zelo razdrobljena in politično razklana. Stare ideološke ločnice še vedno v veliki meri zaznamujejo manjšinsko realnost. Pričakovanja po političnem zblizanju obeh krovnih organizacij po velikih političnih spremembah, kot je osamosvojitve Slovenije, so se izpolnila le v manjšem obsegu. Zelo težko se znebimo občutka, da do zblizanja ne pride predvsem zato, ker trenutno stanje ustreza obema organizacijama. Skupno vodstvo manjšine je v trenutnih razmerah in ob upoštevanju sedanjih konstelacij odločevalske moči nerealno. Ideološka razdvojenost manjšine, ki je velikokrat kritizirana tako od znotraj kot tudi s strani Slovenije, je po drugi strani preslikava slovenske politične stvarnosti, kjer se politično telo deli ravno tako na osnovi enakih ideoloških ločnic. S tega vidika je manjšinska stvarnost preslikava slovenskih razmer. Kljub vsemu bo do sprememb v organiziranosti morale priti, ker so zahteve po večji demokratičnosti in transparentnosti že izražene, saj bi morale biti, kot je zapisal Košuta: »demokratično izvoljeno skupno predstavništvo cilj slehernega društva in pripadnika manjšine« (Košuta 2010). Izražena bojazen pred begom možganov bi bila znatno manjša, če bi bilo manjšinsko okolje bolj naklonjeno mladim in bi ti v njem videli svoje priložnosti. Dojemanje, da je vsak posameznik, ki je našel izzive v okolju izven manjšine, za manjšino izgubljen, je pretirano, zlasti če se zavedamo, da odhod za kariernimi priložnostmi izven manjšinskega okolja ni nujno trajen in ta posameznik za vedno izgubljen. Pretirana konzervativnost oziroma celo brambovstvo manjšine se kaže tudi v sprejemanju vpisa italijanskih otrok v slovenske izobraževalne institucije. To sprejemajo z zadržkom, ne vidijo pa pozitivnih učinkov, kot je večanje kroga tistih, ki poznajo manjšino in govorijo slovenski jezik. Zaključimo lahko z ugotovitvijo, da je politična razklanost slovenske manjšine v Italiji dejstvo.

6 SKUPNI SLOVENSKI KULTURNI PROSTOR IN MANJŠINA V ITALIJI

6.1 *Predstavitev*

Namen pričujočega poglavja je analiza razširjenosti in aktualnosti koncepta »Skupni slovenski kulturni prostor« med manjšino v Italiji. Je koncept SSKP le skupek imenitnih akademskih razprav ali koncept, ki ima praktično vrednost in potencial? Je nova politična stvarnost, kot sta vstop Slovenije v EU in padec administrativnih mej, spodbudila nove razmisleke o SSKP oziroma njegovo praktično izvajanje? Razprave, ki so se navezovala na padec mej, so bile med pripadniki prežete z velikimi pričakovanji, saj so padle mej predstavljale novo možnost za dejansko uresničevanje skupnega brezmejnega slovenskega prostora (Mezgec 2008).

6.2 *Skupni slovenski kulturni prostor skozi čas*

Sam pojem *SSKP* se je po mnenju Pirjevca začel že s citatom Srečka Kosovela, ki je v letu svoje smrti zapisal, da bi morala ideja kulturne sinteze v trenutku, ko so Slovenci razčetrverjeni, živeti kot luč v vsakem človeku »*kot odsev one kulturne sinteze, s katero zahtevamo ... vse človeške pravice za Slovence pri nas in onkraj mej*« (Pirjevec 2001, 84). Nadaljeval se je preko vizije slovenskega kulturnega prostora *Josipa Vilfana*¹. Po drugi svetovni vojni je ideja dobila nadgraditve. Bojan Štih v svojih razmišljanjih predlaga idejo po sklicu slovenskega duhovnega parlamenta, veliko debat in javnih tribun² je bilo organiziranih med študenti na Filozofski fakulteti kot na primer debate o skupnem slovenskem občestvu (Pirjevec 2001). V osemdesetih letih je sama ideja postala zopet zelo aktualna, zlasti v debatah znotraj Socialistične zveze delavnega ljudstva.

6.3 *Skupni slovenski kulturni prostor*

Evropa je celina narodov in v preteklih dveh stoletjih se je v imenu narodov vodilo veliko število vojn. Etnične mej oziroma mej poselitve določene narodne skupine pa v zelo redkih primerih sovpadajo z mejami nacionalnih držav, ki so v sedanjosti glavni akter mednarodnih odnosov. Produkt neskladnosti etničnih in nacionalnih mej so

¹ Vizija Josipa Vilfana konec 20. let 20. stoletja.

² Diskusija na Filozofski fakulteti v Ljubljani leta 1968.

avtohtone narodne manjšine.³ Manjšine kot take so vedno razklane med dve stvarnosti oziroma, kot pravi Debeljak: »V primeru manjšin se zadeva namreč zaplete, saj prihaja do trenj med dvema oblikama identitete, namreč med abstraktno republikanskim, ki podpira etnično nevtralno državljansko identiteto na eni, in organskim zamišljanjem naroda, ki podpira izbrano etnično identiteto na drugi strani« (Debeljak 2003, 487). Ideja Skupnega slovenskega kulturnega prostora je bila preseči obstoječe mej oziroma pripeljati »Slovenijo⁴« tudi na področja zamejstva, kjer strnjeno živijo Slovenci. Za SSKP bi lahko rekli, da je na nek način alternativni pojem za slovenski velikonarodni program (Komac 2002) Seveda, če definiramo velikonarodni program kot »spretnost naroda (oziroma njegove humanistične inteligence in političnega stratos), da razvije tudi drugačne oblike realizacije velikonarodne ideje« (Komac 2002, 598). Sam termin Skupni slovenski kulturni prostor uporabljam v smislu Pirjevčeve definicije, ki sintagme skupni slovenski kulturni prostor »ne pojmuje kot kulturo v ožjem smislu, ampak kot gospodarstvo, državo in politiko – kultura kot kompleks vsega intelektualnega življenja nekega posameznika in naroda« (Pirjavec 2001, 189). Iz tega sledi, da bi lahko govorili o Skupnem slovenskem prostoru, ki je razčlenjen na več idejnih skupnih prostorov, kot so medijski, ekonomski in izobraževalni prostor.

6.4 Skupni slovenski kulturni prostor v slovenski zakonodaji

V pričujočem poglavju bomo pregledali omembe pojma Skupni slovenski kulturni prostor v slovenski zakonodaji in ostalih resolucijah, sprejetih s strani slovenskih državnih ustanov.

Slovenska zakonodaja pozna pojem »skupni slovenski kulturni prostor«, saj je bil omenjen že v Resoluciji o položaju slovenskih avtohtonih manjšin. V Zakonu o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja pa je eksplicitno uporabljen termin SSKP. Med temeljnimi načeli 6. člen omenjenega zakona pravi: »Območja sosednjih držav, kjer prebiva avtohtona slovenska narodna skupnost, in Republika Slovenija tvorijo skupni slovenski kulturni prostor« (ZORSSZNM, 6. čl.). Definicija SSKP je prva uradna definicija in nam pomaga pri razumevanju, kaj slovenska zakonodaja razume pod pojmom SSKP. Definicija »skupni slovenski prostor« pojmuje kot prostor Republike Slovenije in dele prostorov sosednjih držav, kjer prebiva avtohtona slovenska

³ »Avtohtone narodne manjšine« je termin, ki se ga poslužuje slovenska zakonodaja in pomeni manjšine, ki so naseljene na dotičnem ozemlju daljše zgodovinsko obdobje. V tem smislu ga tudi sam uporabljam.

manjšina. Sam SSKP ozemeljsko presega Republiko Slovenijo z vključitvijo slovenskih etničnih prostorov. V drugem odstavku 6. člena zakona je govor o prizadevanju za ohranitev SSKP: »Prizadevanje za ohranitev in krepitev slovenstva v skupnem slovenskem kulturnem prostoru sodi med poglavitne naloge Republike Slovenije« (ZORSSZNM, 6. čl.). Kot lahko vidimo iz 6. člena zakona, Republika Slovenija pojmuje dele sosednjih držav, kjer prebiva manjšina, kot del skupnega kulturnega okolja, za ohranitev in krepitev katerega si mora Republika Slovenija prizadevati, saj je to ena izmed njenih poglavitnih nalog. Priča smo torej jasno izraženemu dejstvu, da so področja poselitve slovenskih narodnih manjšin ne glede na to, da politično-administrativno pripadajo drugim državam, prek avtohtonega slovenskega prebivalstva kulturno del skupnega slovenskega občestva. Skrb za Slovence v zamejstvu je izražena tudi v 11. členu, kjer se RS zavezuje, da: »omogoča in pospešuje vključevanje zamejskih Slovencev v družbeno in politično življenje matičnega naroda« (ZORSSZNM, 11. čl.). Sam koncept SSKP, ki ga vpeljuje zakon, preveva izredno jasen namen po zaščiti manjšinskega prebivalstva in vpeljevanju nove koncepcije razumevanja zamejskega prebivalstva. Definicija, da je RS skupaj z avtohtonimi prostori poselitve Slovencev tvorec SSKP, jasno izraža željo po ohranitvi in krepitvi slovenske komponente v zamejstvu.

Naslednji dokument, ki omenja pojem SSKP, je Resolucija o nacionalnem programu za kulturo 2004–2007. V devetem poglavju z naslovom Slovenci zunaj Republike Slovenije je med splošnimi cilji tudi cilj »Integracija kategorije Slovencev v sosednjih državah v skupni slovenski prostor«. Ukrepi, ki jih določa resolucija za krepitev SSKP, so predvsem:

- tesnejše medresorsko sodelovanje na področjih izobraževanja, znanosti in raziskovalne dejavnosti,
- udejanjanje načela, da Slovenija sofinancira samo določene projekte, medtem ko mora za socialno varnost svojih državljanov skrbeti država bivanja,
- doseganje dogovora z drugimi ministrstvi in institucijami, ki delujejo na tem področju, glede enotne politike na področju kulturnih dejavnosti Slovencev zunaj RS in s tem spodbujanje integracijo kulturne dejavnosti manjšine v kulturno dejavnost Slovenije in obratno,
- spodbujanje promocije dosežkov Slovencev v sosednjih državah in prednostna podpora programom in projektom, ki zagotavljajo večjo obojestransko pretočnost informacij (Državni zbor Republike Slovenije 1996).

Kot vidimo, se ukrepi nanašajo na finančno pomoč in pomoč pri promociji pomembnih dogodkov. Dodan je ukrep, ki je samokritičen, saj ugotavlja potrebo po enotni politiki RS, ki je bila tudi na omenjenem področju razdrobljena med več ministrstev in drugih institucij.

Pozornost konceptu SSKP je bila izkazana tudi v obdobju med letoma 2006 in 2008, ko je Vlada RS oblikovala Resolucijo o nacionalnih razvojnih projektih 2007–2023, kjer je bil v razmišljanjih o nacionalni identiteti in kulturi tudi prostor za SSKP. Izhajali so iz dejstva, da je polnopravno članstvo Slovenije v EU prineslo še večje možnosti za vsestransko povezovanje Slovencev v sosednjih državah s Slovenci, ki živijo v RS. To novo dejstvo pa odpira možnost, da se ideja SSKP uresniči na nov, inovativen način. Za uresničenje pa mora RS oblikovati celovito proaktivno politiko vključevanja Slovencev v skupni kulturni prostor (Nacionalna identiteta in kultura). Glavne usmeritve, kako cilj uresničiti, pa sovpadajo z ukrepi Resolucije o nacionalnem programu za kulturo 2004–2007.

Nove smernice in strategije delovanja na tem področju pa lahko razberemo iz gradiva Sveta Vlade RS za Slovence v zamejstvu z naslovom Novi izzivi na področju odnosov med matico in slovensko narodno skupnostjo v sosednjih državah – oblikovanju skupnega slovenskega prostora, s posebnim poudarkom na organiziranih oblikah delovanja. Ukrepi, ki se pripravljajo, gredo predvsem v smer finančne podpore, večjega obveščanja o kulturnih dogodkih in dosežkih ter iskanja praktičnih organizacijskih možnosti, da bi se koncept SSKP krepil in uresničeval. Pomembna smernica je, da se za promoviranje uporabljajo tudi manjšinski mediji, pa tudi ideja o ustanavljanju raznih forumov (forum pisateljev), skupnih društev in pospeševanju izmenjave kulturnih programov. Poleg povedanega se v gradivih pojavljajo še ideje o oblikovanju skupnega slovenskega gospodarskega prostora in skupnega slovenskega znanstvenega prostora. Ideja po ustanavljanju skupnega slovenskega gospodarskega prostora sovпада tudi s pripravo Resolucije o pospeševanju slovenskega gospodarstva v sosednjih državah. Cilj in namen takšne strategije je uokviriti, uskladiti in poenotiti sicer že potekajoče dejavnosti na tem področju ter spodbuditi nove procese, ki bodo pripomogli k povečanemu gospodarskemu sodelovanju med gospodarskimi subjekti v Sloveniji in v sosednjih državah (Urad Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu 2010). Dolgoročen cilj strategije je oblikovanje enotnega slovenskega gospodarskega prostora. Vzpostavitev skupnega slovenskega znanstvenega prostora je ravno tako ideja, ki pa se ne omejuje samo na zamejstvo, saj so ambicije veliko širše. Predvsem ideja, da

bi znanstveniki in raziskovalci slovenskega rodu vzpostavili mrežo stikov, ki bi poleg znanstvenikov iz RS in zamejstva zajemala tudi vse razkropljene po svetu. Taka mreža stikov bi širila možnosti sodelovanja in na nek imaginaren način združevala znanstvenike slovenskega rodu.

Kot vidimo iz pregleda slovenske zakonodaje in resolucij, sprejetih s strani slovenske države, je koncept SSKP uporabljen in znan tudi v sami zakonodaji. Posebej bi izpostavil zadnji dve ugotovitvi, ki se nanašata na ideje o ustanovitvi tako skupnega gospodarskega kot znanstvenega prostora. To dokazuje, da sam koncept SSKP postaja nekakšna nadpomenka za sodelovanje RS s prostori avtohtone slovenske poselitve, ta pa se naprej deli na manjše tematske prostore. Nekoliko drzno bi lahko trdili, da postaja SSKP sinonim za vsestransko in vseobsegajoče sodelovanje RS s svojimi zamejskimi manjšinami.

6.5 Nosilci in izvajalci skupnega slovenskega kulturnega prostora med manjšino v Italiji

Vprašanje, kdo ali kaj so nosilci ideje SSKP v zamejstvu, so zelo diferencirani. Zelo težko bi izpostavili splošno prepričanje o tem, katere so te organizacije. Maja Mezgec je v svoji raziskavi, opravljeni med manjšinskim prebivalstvom, prišla do zaključkov, »da lahko odgovore razvrstimo v šest sklopov: šolstvo, mediji, gospodarstvo, manjšinske organizacije, krajevne uprave in kulturne organizacije« (Mezgec 2008, 182–184). Šolstvo in mediji naj bi imeli dvojno vlogo, saj so omenjeni kot akterji prizadevanj za SSKP in kot možni prijemi, ki bi pomagali pri uresničevanju SSKP (Mezgec 2008). Manjšinske organizacije so mišljene kot vse manjšinske oblike organiziranja, od krovnih organizacij do posameznih društev. Vidimo lahko, da je glede nosilca med manjšino množica izbir, kar gre pripisati tudi različnim predstavam o konceptu SSKP in s tem povezanim predstavam, katere institucije so potencialne nosilke koncepta.

Poleg predstavitve pojma SSKP in njegove prisotnosti v slovenski zakonodaji nas zanima tudi aktualnost SSKP med manjšino. Je koncept SSKP splošno poznan med manjšino, razširjen, ali je razumljen kot akademska ideja brez konkretnih učinkov? Maja Mezgec ugotavlja, da je ideja SSKP aktualna med manjšino in da je koncept zelo dobro poznan (Mezgec 2008). Aktualnost ideje se zelo razlikuje glede na geografsko komponento; medtem ko na Goriškem del manjšine trdi, da je SSKP že dejstvo, pa večina SSKP razume kot »nek temelj za nadaljnje razmišljanje oziroma cilj, h kateremu

moramo stremeti« (Mezgec 2008, 183). Del manjšinskega telesa pa je do SSKP kritičen predvsem zaradi dejstva, da je to ideja, ki je v praksi premalo podprta in zaradi tega ne zaživi. Največji krivec, da je temu tako, je RS, ki ni dovolj angažirana in premalo naredi v tej smeri. Tudi Košuta se strinja, da RS nosi velik del krivde: »Dokler ne bo namreč država Slovenija spremenila svojega tega ozemeljskega, administrativno birokratskega odnosa do zamejstev, dokler ne bo z ustrezno vključitvijo rojakov čez mejo v njeno življenje na vseh družbenih ravneh aktivno udeležila politiko narodne integracije, bo ostal pojem skupnega slovenskega kulturnega prostora – še tako gorečemu naprežanju Slovencev v Italiji navkljub – zgolj papirnata floskula, mrtva črka« (Košuta 2010).

Del manjšinskega prebivalstva zagovarja aktivnejšo vlogo manjšine pri oblikovanju in izvajanju SSKP. Opažena so bila tudi razmišljanja, da je bil koncept SSKP izjemno pomemben v preteklosti oziroma celo nujen za preživetje, sedaj pa je potreben ponoven premislek, ki bi mu ponovno dal aktualnost (Mezgec 2008). Poleg povedanega pa se med določenim delom intervjuvancev opaža, da se razumevanje pojma SSKP diferencira na ožje pomenske pojme, kot je skupni slovenski gospodarski, medijski in vzgojno-izobraževalni prostor, razvijanje katerih ima podporo v delu manjšine. Posebno šibek je skupni slovenski medijski prostor, kot ugotavlja Vidalijeve.

Šolstvo in mediji so možne strategije za uresničevanje prizadevanj o SSKP, je v svoji raziskavi ugotovila Mezgečeva (Mezgec 2008). Večinsko prepričanje med manjšino je, da so ravno šolstvo v širšem pomenu besede in mediji tisti, ki lahko najbolj približajo in pomagajo pri uresničevanju koncepta. Izobraževalni sistem ima veliko možnih strategij, ugotavlja Mezgečeva. Čezmejno sodelovanje med šolami na različnih ravneh izobraževanja, ki sicer že poteka, je ena izmed njih. Opaziti je predvsem željo po dodatnem poudarku in naložbi v čezmejno sodelovanje na področju šolstva in čezmejne izmenjave, namenjene dijakom, študentom in učnemu kadru (Mezgec 2008). Drugi sklop predlogov poudarja vključevanje tematike o manjšinah v učne programe v RS, kar bi pripomoglo k boljšemu poznavanju slovenskih manjšin v RS in k čezmejnemu sodelovanju (Mezgec 2008). Potreba po vključevanju manjšinskih tematik v učne načrte izhaja iz prepričanja, da sta splošna obveščenost in poznavanje problematik manjšin v Sloveniji nizka. Delu manjšine se zdi primerna strategija uresničevanja SSKP predvsem oblikovanje skupnega izobraževalnega prostora in čezmejne mreže šol (Mezgec 2008). Ravno povezanost izobraževalnega prostora bi tudi na simbolični ravni presešla mejo kot tako in v praksi veliko prispevala k samemu uresničevanju SSKP.

Mediji so naslednji, ki imajo poleg šolstva največjo potencialno moč, da veliko prispevajo k SSKP. Nedostopnost signala Radiotelevizije Slovenije in slovenskih programov deželne mreže RAI v Videmski pokrajini so kljub času velikih tehnoloških možnosti še vedno dejstvo, s katerim se srečujejo na Videmskem. Odprava te anomalije oziroma kompletna pokritost ozemlja s signalom RTV bi v najkrajšem možnem času morala postati dejstvo (Bajc 2010). Mediji so tisti, ki morajo več narediti za uveljavljanje skupnega prostora. Slovenska nacionalna RTV bi morala več narediti pri ozaveščanju slovenske javnosti o problematikah, ki zadevajo manjšino. Več poročanja pa bi lahko vodilo v boljše poznavanje manjšinske stvarnosti, kar bi bil korak v smeri krepitve skupnega prostora, saj je zavedanje predpogoj za njegovo uresničitev. Več pozornosti slovenskih medijev za dogajanje na manjšinskem področju bi lahko dolgoročno vodilo k uresnitvi skupnega medijskega prostora (Mezgec 2008).

6.6 Sklepi

Ideja SSKP je med manjšino aktualna oziroma, kot ugotavlja Mezgečeva, zelo aktualna, vendar »jo je treba konkretno domisliti ter doreči strategijo in njene nosilce oziroma izvajalce« (Mezgec 2008, 184). Ugotovitev, ki se je izkristalizirala med ukvarjanjem s to tematiko je ta, da je pojem SSKP med manjšino dobro poznan, vendar o njegovi vsebini ni neke skupne predstave. Možni vzroki so predvsem v odsotnosti definicije koncepta in v nejasnosti o tem, kdo so nosilci in kaj so rezultati, ki jih prinaša skupni prostor. Veliko pa je pozivov, da je čas vstopa Slovenije v EU in odprave mejnih kontrol primeren, da se o tem na novo premisli, kar zagovarja tudi Košuta: »Harmonizirano občestvo vseh Slovencev je namreč pod streho iste evropske hiše zdaj možnejše, uresničljivejše in bi lahko omogočilo uspešnejšo ter dolgotrajno rast slovenske nacionalne substance v globalnih časih« (Košuta 2010). Naslednja ugotovitev je, da se za nezadostno izvajanje SSKP išče krivca, ki ga velika večina prepozna v Republiki Sloveniji. Res je, da bi RS kot tisti, ki daje denar in postavlja smernice pomoči razvoja svojih manjšin, lahko naredila več za integracijo manjšin, vendar se velikokrat pozablja, da sta za dejansko uresničitev SSKP potrebni tako RS kot aktivna manjšina.

7 PADEC ADMINISTRATIVNIH MEJ IN MANJŠINA

7.1 *Predstavitev*

Ob vstopu Republike Slovenije v Evropsko unijo je bil slovenski politični prostor poenoten kot že dolgo ne. Vse parlamentarne stranke z izjemo manjše opozicijske⁵ so bile za vstop v EU, poleg tega pa, kot pravi Komac, razprave evroskeptikov niti niso bile posebej zaželenne (Komac 2002). Razmišljanja in debate o tem, kakšni odnosi bodo nastali na relaciji slovenska država in slovenske manjšine v sosednjih državah, pa sploh ni bilo mogoče zaslediti (Komac 2002). Nova stvarnost, ki jo je prinesel vstop Slovenije v EU, se je za manjšine kot tudi ostale posebej izrazito pokazala po vstopu v schengensko območje, s padcem mej, ki so tako simbolno kot praktično razdvajale manjšine od svojega matičnega naroda. Novo dejstvo je pripeljalo do situacije, »kjer so pripadniki slovenskih manjšin v sosednjih državah resda še vedno manjšinci, težko pa brez zadržkov govorimo o zamejcih« (Komac 2002, 92). V katero smer se bo razvijala ideja združene Evrope oziroma Evrope brez meja, bo seveda pokazal čas, kakor tudi kakšno vlogo bodo imele narodne manjšine v tej zgodbi. Bo Evropa znala poiskati in spoznati, kot pravi Debeljak, da je »evropska moč bila navsezadnje vselej odvisna od raznolikosti, v kateri prav narodne manjšine predstavljajo najboljši dokaz kulturnega bogastva. Svobodna in enotna Evropa bo morala dati večjo veljavo narodnim manjšinam, ki skupaj s kulturnimi temelji nacionalnih držav sestavljajo evropski mozaik, v katerem ima vsak kamenček svoj priznani prostor« (Debeljak 2003, 487). Bo to pot, ki jo predlaga avstrijski esejist Karl Markus Gauss, in sicer pot k uveljavitvi Evrope domovin in Evrope maternih jezikov, ki presega Evropo nacionalnih držav. Hipotetične razvojne poti, ki so navržene, so možni scenariji prihodnosti, fokus pričujočega diplomskega dela pa je seveda slovenska manjšina v Italiji, zato se bom ukvarjal z njenim položajem.

Razprave, ki so se navezovale na padec mej, so bile med pripadniki prežete z velikimi pričakovanji. So se ta pričakovanja uresničila ali so ostale le visokoteče fraze o izboljšanju sodelovanja in splošnem izboljšanju razmer? Spoštovanje manjšin, pa naj si gre za etnične, verske ali spolne, je vedno nekakšen pokazatelj strpnosti v družbi. Manjšine so v veliko primerih grešni kozel za raznovrstne težave, ki pestijo družbo. Naš fokus preučevanja je slovenska narodnostna manjšina v Italiji, ki je v preteklosti na zelo

⁵ Slovenska nacionalna stranka.

grob način izkusila nespoštovanje temeljnih narodnostnih pravic. Morda je tudi s te perspektive zelo primerna, da poskusimo njen položaj predstaviti v luči padca mej.

Manjšinsko stvarnost smo razdelili na sedem področij: kulturno, športno, izobraževalno, medijsko, gospodarsko, politično in področje mobilnosti. Vsako področje bomo najprej predstavili tako, da bomo iz Zaključnega dokumenta programske konference SKGZ–SSO iz leta 2003 izluščili glavne razvojne prioritete in izzive, ki si jih je zastavila manjšina sama, ter nato te prioritete ovrednotili z današnje perspektive. Izluščene načrte bomo s pomočjo dostopnih podatkov (obstoječih virov in podatkov, pridobljenih z raziskavo) skušali ovrednotiti njihov napredek ter oceniti vpliv padca mej na te spremembe. S tem bomo poskusili dobiti vpogled v to, kako je manjšina občutila padec mej.

7.1.1 Šolstvo in izobraževanje

Šolstvo in izobraževanje je tisto področje, ki mu manjšina posveča največ pozornosti, saj se zaveda, da potrebuje takšen šolski sistem, v katerem lahko nemoteno ohranja svoj jezik in kulturo ter vzgaja mlade rodove. Programska konferenca je kot pomembne izzive izpostavila naslednje prioritete. Razvojni načrt predvideva ustaljena študijska bivanja v Sloveniji, kar naj velja za vse stopnje študija. Študijska bivanja članov manjšine imajo za manjšino pozitivne učinke, saj je ta prek posameznikov neposredno povezana z dogajanjem v RS. Naslednji izziv so intenzivna prizadevanja, da se v Benečiji ustanovi dvojezična nižja srednja šola ter izpolni dvojezična šolska mreža v vsem obmejnem pasu Videmske pokrajine. Pomembna pa se jim zdi učvrstitev povezovanja z ozemljem, s slovenskimi organizacijami in s Slovenijo ter skrb za gojenje medsebojnih odnosov in izmenjav, predvsem na področju univerzitetnega študija in stalnega izpopolnjevanja (Programska konferenca 2003).

Področje šolstva in izobraževanja je zaradi svoje togosti spremembe zaznalo v zelo okrnjeni meri. Šolstvo je tisti segment manjšine, ki se mu tradicionalno namenja veliko pozornosti in skrbnosti in so tudi zaradi tega spremembe postopne in počasne. Vseeno pa se je največ sprememb zgodilo predvsem na področju krepitve izmenjav med šolami. Slovenščina je z vstopom v EU postala uraden jezik, posledično ji je zrasel ugled tudi v italijanskem okolju, kar potrjuje tudi Vidalijeva, ko pravi: »italijanski narod izraža zanimanje za slovenski jezik, kar je opazno tudi na ravni uveljavljanja slovenskega

jezika v Italiji» (Vidali 2008, 203). Uveljavljanje in višji ugled pa ima za posledico večje zanimanje za učenje slovenskega jezika. Košuta opaža kot pomembno novost skupni študijski program oziroma skupne univerzitetne diplome v sodelovanju Univerze na Primorskem in Univerze v Trstu. Tudi sam kraj izvajanja študija je razdeljen med oba kraja. Dobre prakse, ki so se ohranile iz preteklosti, so negovane tudi danes, kot recimo vsakoletni jesenski seminar pedagoških delavcev v zamejstvu. Nadaljuje se tudi štipendiranje mladih za študij v Sloveniji, ki je prav tako pomemben, saj s pomočjo teh posameznikov manjšina ostaja oziroma postaja v večji meri integrirana s Slovenijo.

7.1.2 Šport

Zaključni dokument programske konference priznava šport kot tisti segment manjšinskega organiziranja, ki je za manjšino izredno pomemben kot »rezervoar, v katerega se dokazano steka največ mladih« (Programska konferenca 2003). Društva imajo poleg svoje osnovne funkcije – omogočanje ukvarjanja s športom – tudi funkcijo utrjevanja slovenske pripadnosti in jezika v mladih ljudeh, obenem pa so tudi pomembna pri izgradnji sožitja med dvema skupnostnima, saj so »laboratorij sožitja« (Programska konferenca 2003). Šport, kot eden izmed stebrov manjšinske organiziranosti, naj bi v prihodnje stremel k temu, da se športne sredine sistemsko povežejo z ostalimi manjšinskimi organiziranimi subjekti, kot so kultura, šola in mediji, da se mladim zagotovi celovita in vsestranska osebna rast. Med izzivi, ki so povezani s športom in segajo izven ozemlja manjšine, pa je tudi potreba po intenzivnejšem sodelovanju s slovenskimi društvi oziroma vzpostavitev tesnejših povezav med slovenskimi športnimi okolji (Programska konferenca 2003).

Čeprav šport v zamejstvu predstavlja veliko več, kot zgolj športno udejstvovanje – kar je bilo tudi že poudarjeno – so spremembe, ki jih je prinesel padec mej, skope. Specifičnosti športne organiziranosti že same po sebi niso naklonjene hitrim spremembam. S tem soglaša tudi Košuta, saj pravi: »Rekel bi, da je padec meja morda najmanj občutiti na športnem področju, ker ima pač ta resor drugačne, lastne in od meja manj odvisne tekmovalne in združevalne dinamike« (Košuta 2010). Z organizacijskega pogleda so športni klubi in društva člani tako vsedravnih italijanskih kot deželnih lig, tako da so takojšnje spremembe zelo otežene. Cilj, ki je bil zapisan v sklepnem dokumentu, da bo športna dejavnost poskušala delovati tudi v smeri intenzivnejšega sodelovanja s slovenskimi društvi, ni pokazal konkretnjših rezultatov.

7.1.3 Kultura

Kulturno področje je med manjšino obsežno, razdeljeno in prežeto z različnimi pogledi. Za kulturno življenje manjšine je značilna bogata ljubiteljska kultura, ki je izredno dinamična in prisotna. Izzivi se pojavljajo tako pri materialnih kot kadrovskih možnostih, pomembno pa je predvsem delovanje znotraj vzdržnih finančnih okvirov. Pojavlja se potreba po srednjeročnih investicijskih planih na področju kulturnih dejavnosti, ki bi lajšali samo načrtovanje.

Velik problem je neobstoj slovenskega kulturnega centra v Benečiji oziroma v Špetru. Benečiji manjka, kot ugotavljajo, ravno nek fizični prostor, kjer bi se lahko ljudje zbirali in izvajali kulturne, rekreacijske in športne aktivnosti. Ta prostor bi bil nekakšna referenčna točka, kjer bi bil »slovenski jezik doma in z njim seveda tudi ljudje«. Posebne pozornosti je deležen Kulturni dom v Trstu, kjer ugotavljajo potrebo po razvojnem načrtu, ki naj spremeni poslopje v funkcionalen kulturni center. Tudi glede vračanja v uporabo nekdanjih narodnih domov je potreben razmislek, da se v središčih mest ustanovijo kulturno-informacijski centri, ki bi bili uporabni tudi v kulturno-promocijske namene.

Pri poglavju kulture je potrebno poudariti, da ni eksplicitno navedenih prioritet glede načrtov v povezavi s krepitvijo vezi z RS oziroma izzivov, ki jih prinaša padec schengenskih mej.

Spremembe na področju kulture so veliko bolj dinamične in otipljive kot na prej obravnavanih področjih. Po vstopu RS v EU se je, kot ugotavlja Vidali, v prvi vrsti spremenil odnos. »Pozitivno se je spremenil odnos, ki ga je italijanska večina gojila do slovenske manjšine in Slovenije nasploh« (Vidali 2008, 203). Ta sprememba se je pozitivno odrazila tudi v večjem zanimanju za kulturo. Uvedba italijanskih podnapisov v Slovenskem stalnem gledališču v Trstu predstavlja konkreten primer dobre prakse širjenja slovenskega jezika in kulture med večinsko prebivalstvo (Vidali 2008).

V splošnem vsi sogovorniki priznavajo, da so se pozitivne spremembe po padcu mej izrazito pokazale na kulturnem področju. S tem se strinja tudi Štoka, ki opaža veliko pozitivnih premikov in dodaja, da je šlo tudi veliko evroprojektov ravno v smeri spodbujanja kulturnega povezovanja (Štoka 2010). Da se je padec mej najbolj pozitivno pokazal na kulturnem področju, je mnenja tudi Košuta, ki ob tem dodaja: »Največji in najdaljnosežnejši vpliv fizičnega padca meja se mi namreč zdi sicer počasen, a vendarle

opazen postopni padec psiholoških, kulturnih barrier med tu živečimi narodi in skupnostmi« (Košuta 2010). Košuta pa opaza tudi čisto konkretne izboljšave, kot so pogostejši italijansko-slovenski kulturni stiki in povečanje knjižno izdanih prevodov iz slovenščine v italijanščino in obratno (Košuta 2010). Kljub vsemu je opaziti tudi obžalovanje, da določeni projekti še niso zaživeli. Projekt o ponudbi skupnega abonmaja slovenskih gledališč iz Trsta, Gorice, Sežane, Kopra in Nove Gorice še vedno ostaja neuresničen.

7.1.4 Gospodarstvo

Uvodna ugotovitev, ki jo prinaša zaključni dokument o manjšinskem gospodarstvu, je, da je le to razvejano, razpršeno oziroma celo atomizirano, kar pa otežuje povezovanje (Programska konferenca 2003). Potrebno bi bilo večje sodelovanje z drugimi komponentami, kot so kultura šolstvo in šport. Pomembno bi bilo najti nov način, s katerim bi prišlo do združevanja oziroma tesnejšega sodelovanja sorodnih enot in organizacij v korist večje učinkovitosti na deželni ravni.

Ključne vloge manjšinskega gospodarstva pa ostajajo usposabljanje in zaposlovanje, skrb za imovino – vključno z izdelanim seznamom prioritet glede na razpoložljiva sredstva za novogradnje, obnove in vzdrževanje fonda – in ponudba storitev, ki jih nudijo posamezne službe in uradi v okviru gospodarskih združenj (Programska konferenca 2003).

Iz zaključnega dokumenta programske konference pa veje želja po tem, da manjšinsko gospodarstvo tudi v luči vse močnejših integracijskih procesov zasede pozicijo, ki mu pripada, in sicer, da postane središče dogajanja.

Gospodarstvo je od vseh analiziranih področij zaradi zasebne iniciative najbolj dinamično področje, ki najprej skuša izkoristiti novo politično realnost oziroma se ji prilagoditi. S tem se strinja tudi Košuta, ki nadaljuje: »schengensko brezmejnost si je Evropska zveza omislila zaradi pretežno gospodarskih razlogov, v funkciji oblikovanja večjega, skupnega in zunanjim tržiščem konkurenčnejšega kontinentalnega trga. Prost pretok blaga in delovne sile je zato tudi na naši bivši meji znatno povečal predvsem trgovske, blagovne, kadrovske in splošno ekonomske stike« (Košuta 2010). Opaziti je torej pozitivne učinke padca mej na gospodarsko aktivnost ob meji, v kolikšni meri se ta okrepljena aktivnost kaže v povečani ekonomski moči manjšine, pa je zaradi kratkega časovnega obdobja in pomanjkanja podatkov težko reči. Tudi Pavšič se strinja, da je

gospodarstvo tisto, ki je najbolje izkoristilo dejstvo, da fizičnih mej ni več, vendar ugotavlja, da manj, kot se je pričakovalo (Pavšič 2010).

Omeniti velja čezmejni evropski program Interreg IIIA, ki je od leta 2000 do 2006 omogočal financiranje velikega števila projektov, v katerih je bila udeležena tudi slovenska manjšina v Italiji, čeprav sam program ni namenjen izključno njej, ampak celotnemu obmejnemu območju Slovenije in Italije.

7.1.5 Mediji

Zaključni dokument programske konference poudarja dva izhodiščna elementa, ki bi morala nekako izstopati tudi v medijski sferi. Izpostavljena je potreba po kadrovski okrepitvi celotnega medijskega področja, po ustvarjanju sinergij in torej funkcionalnega sodelovanja med različnimi mediji ob istočasni skrbi za zagotavljanje medijske pluralnosti. Velika vloga, ki jo morajo po prepričanju ustvarjalcev zaključnega dokumenta odigrati mediji, je skrb za negovanje tako govornega kot pisanega jezika. Izražena je koristnost povezovanja slovensko-italijanskega obmejnega prostora, kjer imajo veliko vlogo ravno mediji. Na splošno je velika pozornost namenjena ravno iskanju novih in učinkovitejših oblik obveščanja, kar je tudi jasno zapisano: »Dejavnosti slovenskih organizacij morajo najti učinkovitejše oblike komuniciranja tudi v odnosu do večinskega naroda ter izdelati skupne strategije za prodiranje z informacijami, stališči, potrebami v krajevne, a tudi vsedržavne italijanske medije« (Zaključna konferenca 2003). Rano tako so poudarili potrebo po okrepitvi informacijske prisotnosti na osrednjeslovenskem medijskem prizorišču.

Poleg povedanega dokument jasno izpričuje potrebo po tem, da se vidljivost programov RTV razširi na celotnem narodnostno mešanem območju, ravno tako pa tudi slovenski spored deželnega sedeža RAI. Dodan je še poziv RTV, da se delovanju in dogodkom Slovencev zunaj meja RS namenja večja pozornost.

Nenazadnje pa je izražena tudi želja, da se nameni več pozornosti novim oblikam medijev, v prvi vrsti internetu, ki je učinkovito orodje komuniciranja predvsem z mladimi.

Fizični padec mej se ni odražal na medijskem prostoru. Problematike, ki se pojavljajo že dalj časa, ostajajo. V prvi vrsti gre za nepokritost ozemlja manjšine s signalom RTV in slovenskih vsebin programov RAI. Konkretnih izboljšav, ki bi jih pripisali padcu fizičnih mej, ni zaznati. Obstajajo pa želje predvsem po sodelovanju obeh večjih

časnikov na območju ob meji, in sicer Primorskih novic in Primorskega dnevnika. Za uresničitev želje po večji prisotnosti manjšinskih tematik v slovenskih medijih, predvsem na nacionalni RTV, ki jo manjšina večkrat izrazi, je sam fizični padec mej veliko premajhno dejanje. Mogoče je pomembno le kot simbolno dejanje, ki napoveduje drugačne čase.

7.1.6 Politika

Ta tematika, kot je naslovljena v pričujočem poglavju, nima svojega poglavja v zaključnem dokumentu, vendar se njene glavne značilnosti razberejo iz uvoda. Najprej opozarjajo na čas, ko je nastajal dokument, saj je bil ta izredno dinamičen – tik pred vstopom RS v EU in po sprejetju zaščitnega zakona 38/2001. Poleg potrebe po vzpostavitvi skupnega predstavništva je pomemben del namenjen odnosom s Slovenijo. V odnosih s Slovenijo bi v prvi vrsti morali obe strani nastopati s kakovostnimi predlogi. Od Slovenije poleg podpore manjšini pričakujejo tudi vizijo, ki bo omogočila oblikovanje strateškega programa za slovenske manjšine v sosednjih državah in v prostoru, v katerem te manjšine živijo, za svoje manjšine pa mora Slovenija oblikovati politiko, ki bo manjšine na obeh straneh mej vključevala v splošne razvojne silnice srednjeevropskega prostora. Kot vidimo, so politični cilji zapisani zelo ohlapno in težko izluščimo konkretne cilje.

Področje politike, ki jo v tem poglavju razumem kot širok pojem političnih pobud in ukrepov, je doživelo pičle konkretne spremembe. Področje političnega sodelovanja oziroma razvoja je bilo večkrat kritizirano zaradi počasnosti, s čimer se strinja tudi Pavšič in dodaja: »da niso dojeli pomembnosti te novosti in se še vedno obnašajo, kot da meja obstaja, preveč so še prisotne stare zamere iz preteklosti, ki zavirajo procese sodelovanja in skupnega načrtovanja« (Pavšič 2010). Kritike letijo na počasnost tako RS kot tudi manjšinskega političnega vodstva. Največ očitkov leti na pomanjkanje strategij razvoja oziroma vsebin, ki naj bi zaživele po fizičnem padcu mej. Potrebno je opozoriti na razlike med ravnmi političnih struktur. Na račun meddržavnega sodelovanja je izrečenih veliko kritik, kot je že poudarjeno, na ravni lokalne politike, v obmejnih občinah, pa je sodelovanje s partnerji čez mejo veliko boljše.

7.1.7 Mobilnost

Mobilnost v zaključnem dokumentu Programske konference ni zajeta kot samostojno poglavje, zato v tem delu ne moremo govoriti o pričakovanih in usmeritvah, ki si jih je zastavila manjšina.

Področje mobilnosti je tisto, kjer se je padec mej najbolj občutil. Odprava mejnih kontrol je tako fizično z odpravo mejnih formalnosti kot tudi simbolno veliko prispevala k večji mobilnosti prebivalstva. Temu pritrjuje tudi Bufon, ki je v svoji raziskavi ugotovil: »da bo padec mej pozitivno vplival na razvoj čezmejnih vezi« (Bogatec in Bufon 2008, 69). Pavšič ravno tako govori o velikih pozitivnih spremembah na področju mobilnosti: »Ljudje se na obmejnem področju premikajo bolj svobodno in so skoraj že pozabili, da je bilo treba do par let od tega pri prečkanju mej pokazati dokument; ta miselno-prostorska svoboda je gotovo pozitivno dejstvo in zna postati podlaga za tiste integracijske procese, ki še zamujajo« (Pavšič 2010). Da se ljudje počutijo svobodnejše, ugotavlja tudi Vidalijeva in dodaja, da se pojem »zamejc« v času padca mej zdi zastarel in neustrezen (Vidali 2008).

7.2 Sklepi

Fizični padec mej med RS in Italijo je zgodovinski dogodek tako za manjšino v Italiji kot tudi za RS. Zgodovinskost se seveda najbolj kaže v večji mobilnosti, saj nam je na primer sedaj dovoljeno odpeljati se iz središča Ljubljane v središče Trsta brez vsakršnih kontrol.

Glavna ugotovitev analize je, da je padec mej povečal mobilnost prebivalstva in da ima poleg praktičnih učinkov tudi velik psihološki učinek. Ljudje se zaradi dejstva, da mej ni več, počutijo svobodnejše (Vidali 2008).

Naslednja ugotovitev je, da je področje zaradi novosti pojava oziroma njegove kratkotrajnosti slabo raziskano. Opaža pa se tudi nekakšna zmedenost glede tega, katera politična sprememba je zaslužna za posamezne spremembe: ali je to vstop Slovenije v EU ali padec mej. Slednje razumem kot nadgradnjo vstopa v EU oziroma njegove praktične realizacije. Manjšina spremembe pozitivno sprejema, povečano zanimanje večinskega naroda tako za kulturo kot jezik pa jo navdaja z optimizmom oziroma, kot trdi Vidalijeva, jo nova stvarnost opogumlja in pridobiva na samozavesti (Vidali 2008, 203).

Opozoriti velja tudi na drugo plat medalje, in sicer se je izkazalo, da je kljub vsemu vprašanje sodelovanja RS z Italijo oziroma položaj manjšine še vedno pogojen s politično opcijo, ki je trenutno na oblasti. Dokaz za to je skupna novogoriška in goriška bolnišnica, o kateri se je razmišljalo še pred vstopom RS v EU, pozneje pa je bil po zamenjavi oblasti v Gorici projekt opuščen. Izhajajoč tudi iz tega primera je potrebno čim bolj institucionalizirati odnose, da le ti ne bodo odvisni od naklonjenosti aktualne vladajoče politične opcije.

Prioritete, ki jih je izpostavila Programska konferenca v zaključnem dokumentu, so bile le v nekaterih segmentih uresničene.

8 SKLEP

Po predstavitvi tematike v osrednjem delu diplomskega dela v zaključku povzemam glavne ugotovljene značilnosti. V uvodnem delu smo faktografsko predstavili dejavnosti manjšine po področjih, kjer smo se na podlagi števila društev in organizacij prepričali o sami razvejanosti organiziranosti med Slovenci v Italiji.

Predstavili smo tudi pravne norme in predpise, ki ščitijo manjšino tako na nacionalni kot mednarodni ravni, in tudi zaveze Republike Slovenije do njenih manjšin. Pri pravnih zaščitah smo izpostavili zaščitni zakon za Slovence v Italiji 38/2001, ki ureja pravice slovenske narodne manjšine v Italiji. Glavna težava je njegovo nepopolno izvajanje.

Na podlagi vseh spoznanj, ki smo jih zapisali v diplomskem delu, bomo ovrednotili zastavljene hipoteze.

- Hipoteza 1: Organizacijska razdrobljenost in politična razdvojenost manjšine slabita njen položaj.

Manjšinska organiziranost sloni na dveh krovnih organizacijah, in sicer SKGZ in SSO. Organizaciji sta si ideološko nasprotni in vsaka pod svojim okriljem združujeta celo paleto organizacij iz različnih področij. Društva se v nekaterih primerih celo podvajajo, kar kaže na nezmožnost preseganja starih ideoloških delitev. Resnega namena po združitvi obeh organizacij v eno enotno vodstvo je zaznati zelo malo, tako da bi lahko zaključili, da ni resnega političnega cilja združitve. Razklanost je torej dejstvo. Ta »manjšinski dualizem« se prenaša tudi na področje politične participacije; medtem ko SKGZ zagovarja vključevanje v levičarske vseitalijanske stranke, SSO zagovarja podpiranje slovenske etnične stranke Slovenska skupnost. Razdvojenost vpliva tudi na nastopanje manjšine v odnosu z drugim subjektom, naj bo to RS ali Italija, saj se razklanost velikokrat kaže tudi navzven v smislu neusklajenosti. Čeprav pravi Košuta, »da bi moralo biti skupno demokratično izvoljeno telo, ki bi v narodnostnih rečeh zastopalo vse Slovence v Italiji cilj slehernega društva ali pripadnika te manjšine« (Košuta 2010), temu ni tako. Zaključimo lahko torej, da hipoteza 1 »Organizacijska razdrobljenost in politična razdvojenost manjšine slabita njen položaj« ustreza dejanskemu stanju in jo lahko potrdimo.

- Hipoteza 2: Ideja skupnega slovenskega kulturnega prostora je med manjšino dobro poznan koncept, ki je po padcu mej spet aktualen.

Ideja Skupnega slovenskega kulturnega prostora je med manjšino dobro poznana še iz časov nesamostojne Slovenije. Z novimi političnimi spremembami, kot sta vstop RS v

EU in padec fizičnih mej, so debate okoli uresničevanja SSKP postale zopet nekoliko bolj aktualne, vendar težko trdimo, da je po padcu mej tudi koncept postal bolj aktualen. Prepoznavnost koncepta je na visoki ravni, opaža pa se, da si koncept SSKP posamezniki različno tolmačijo. Lahko trdimo, da je pojem dobro poznan, koncept pa je od posameznika do posameznika drugače razumljen. Zaključimo lahko, da je pojem dobro poznan, težko pa trdimo, da se je po padcu mej zelo povečala njegova aktualnost. Hipoteze torej ne moremo v popolnosti potrditi.

- Hipoteza 3: Padec mej se je med manjšino najbolj občutil na področju lažje mobilnosti.

Padec fizičnih mej je bil med manjšino zelo pričakovan dogodek, med politiki pa stalnica v vznesenih političnih govorih o skupnem in brezmejnem domu v EU. Na podlagi preučevanja in raziskovanja te tematike lahko rečem, da so se določene spremembe tudi v resnici zgodile, predvsem v smislu večje mobilnosti. Večja prostorska svoboda je nesporno največ, kar je prinesel padec mej. Krivično bi bilo pozabiti tudi na ostala področja, kjer so se zgodile določene spremembe, predvsem v gospodarstvu, ki je že po svoji naravi prvi segment, ki skuša izkoristiti novo politično realnost oziroma se ji prilagoditi. Na podlagi povedanega lahko zaključimo, da se hipoteza potrdi.

Raziskovanje procesov in sprememb zaradi padca mej v manjšini v Italiji je pokazalo, da je imel padec mej določene pozitivne učinke na slovensko skupnost v Italiji. Kot je bilo že povedano, se je najbolj odrazil v mobilnosti. Prostorska svoboda, ki jo lahko razumemo kot prosto prehajanje državnih meja, je pozitivno vplivala tudi na občutek večje svobode. Visoke politične fraze o skupnem evropskem domu so se z odpravo fizičnih meja izrazile v vsej svoji praktičnosti. Tudi slovenska manjšina se je znašla v položaju, ki je, če povzamem Mirana Komca, drugačen. Za predstavnike manjšine res še vedno velja, da so manjšinci, težko pa o njih danes brez zadržkov govorimo kot o zamejcih (Komac 2001). Ta nova perspektiva manjšinske stvarnosti, ki se že kaže skozi terminološke spremembe, je priložnost za nov razmislek o slovenskih avtohtonih manjšinah v sosednjih državah. Kljub vsemu pa se je potrebno zavedati, da sam padec mej ni tisti dogodek, ki bi sam po sebi jamčil kakršnekoli pozitivne spremembe. Padec mej je samo olajševalna okoliščina oziroma sredstvo, ki lahko pozitivno vpliva na razvoj manjšinske skupnosti.

9 LITERATURA

- Bajc, Gorazd in Martina Slavec 2001. *Po pravici povedano ... Pravno zgodovinski priročnik za slovenščino v Italiji*. Trst: Krožek Premik.
- Bajc, Gorazd. 2003. Fašistična zakonodaja in Slovenci med obema vojnama. *Acta Histriae* 11 (2): 19–40.
- Bajc, Gorazd in Borut Klabjan. 2008. »Manjšina v gibanju«, zgodovinski pregled politično pravnega položaja slovenske manjšine v Italiji. V *Pre-misliti manjšino, pogledi reprezentativnih predstavnikov Slovencev v Italiji in pravno-politični okvir*, ur. Gorazd Bajc, 20–35. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales; Trst: Slovenski raziskovalni inštitut.
- Bajc, Gorazd. 2008. (Ne)organiziranost in nujna reorganiziranost slovenske manjšine. V *Pre-misliti manjšino, pogledi reprezentativnih predstavnikov Slovencev v Italiji in pravno-politični okvir*, ur. Gorazd Bajc, 71–115. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales; Trst: Slovenski raziskovalni inštitut.
- --- 2010. Intervju z avtorjem. Koper, 18. julij.
- Bajc, Marjan. 1983. *Costituzione della Repubblica italiana. Ustava italijanske republike*. Trst: Riva spa.
- Bogatec, Norina in Milan Bufon. 2008. *Pre-misliti manjšino: Slovenci v Italiji in skupni slovenski kulturni prostor po padcu mej. Anketa med člani slovenskih društev v Italiji*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales; Trst: Slovenski raziskovalni inštitut.
- Brezigar, Bojan. 1996. *Med Alpami in Jadranom. Slovenci v Evropski uniji*. Bruselj: Informacijski center v Bruslju, Evropski urad za manj razširjene jezike.
- Bufon, Milan. 2000. Med socio-kulturno pluralnostjo in socio-ekonomsko integracijo: Problemi in perspektive modela »združenosti v različnosti« v zgornje jadranskem kontaktnem prostoru. V *Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije*, ur. Inka Štrukelj, 171–182. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije.
- --- 2002. *Confini, identità ed integrazione. Nuove prospettive per l' alto Adriatico*. Trst: SLORI.

- --- 2004. *Med teritorialnostjo in globalnostjo: sodobni problemi območij družbenega in kulturnega stika*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- Council of Europe. 1999. Report submitted by Italy pursuant to Article 25, Paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities. Dostopno prek: http://www.coe.int/t/e/human_rights/minorities/2._framework_convention_%28monitoring%29/2._monitoringchanism/3._state_reports_and_unmik_kosovo_report/1._first_cycle/PDF_1st_SR_Italy.pdf (16. junij 2010).
- Čermelj, Lavo. 1958. *O ljudskem štetju v Trstu l. 1910 in mermoriam dr. Josipa Wilfana*. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti in umjetnosti.
- Debeljak, Aleš. 2003. Enotni slovenski kulturni prostor in Evropa materinih jezikov. *Sodobnost* 67 (4): 4814–92. Dostopno prek: www.dlib.si/v/2/SreamFile.aspx?URN=URN:NBN:SI:doc...id... (17. avgust 2010).
- Državni zbor Republike Slovenije. 1996. *Resolucija o položaju avtohtonih slovenskih manjšin sosednjih državah in s tem povezanimi nalogami državnih in drugih dejavnikov Republike Slovenije*. Dostopno prek: http://www.uszs.gov.si/fileadmin/uszs.gov.si/pageuploads/Resolucija_o_polo_aj_avtohtonih_slovenskih_manj_in_v_sosednjih_dr_avah_in_s_tem_povezanimi_nalogami_dr_avnih_in_drugih_dejavnikov_Republike_Slovenije.htm (20. julij 2010).
- Ferenc, Tone. 2004. Slovenci pod Italijo 1941–1945. V *Na oni strani mej, slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1864–2004*, ur. Gorazd Bajc, 93–110. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- Grafenauer, Bogo. 1990. Preučevanje problematike posameznih manjšinskih skupnosti. V *Narodne manjšine. Zbornik referatov in razprav na znanstvenem srečanju, Ljubljana, 30.–31. marec 1989*, ur. Anton Vratuša, 17–30. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Kern, Damjana. 2009. Slovenski jezik v vzgojno-izobraževalnih ustanovah v manjšinskem prostoru. V *Simpozij OBDOBJA 28 infrastruktura slovenščine in slovenistike*, ur. Marko Stabej, 191–196. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

- Komac, Miran. 2001. Politika in narodne manjšine. *Slovenski kulturni prostor danes. Narodne manjšine 5*. V *Živeti z mejo. Znanstveni posvet: slovenski kulturni prostor danes*, ur. Jože Pirjevec, 88–94. Koper - Ljubljana: Odbor SAZU za preučevanje narodnih manjšin, Inštitut za narodnostna vprašanja, Znanstveno raziskovalno središče Republike Slovenije.
- --- 2002. Narodne manjšine in nacionalni interes. *Teorija in praksa* 39 (4): 588–600. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/db/pdfs/tip20024komac.pdf> (1. avgust 2010).
- Košuta, Miran. 2010. Intervju z avtorjem. Križ pri Trstu, 25. avgust.
- *Leksikon Cankarjeve založbe*. 1973. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Marušič, Branko. 2003. Pravni položaj Beneških Slovencev ob priključitvi k Italiji leta 1866. *Acta Histriae* 11 (2): 1–18.
- --- 2004. Pravni položaj Beneških Slovencev ob in po priključitvi k Italiji (1866). V *Na oni strani mej, slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1864–2004*, ur. Gorazd Bajc, 33–44. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- Mezgec, Maja. 2008. »Delujemo, kot da meje ni več, kot da ta prostor nima ovir.« Evropski integracijski procesi in aktualnost ideje o skupnem slovenskem kulturnem prostoru. V *Pre-misliti manjšino, pogledi reprezentativnih predstavnikov Slovencev v Italiji in pravno-politični okvir*, ur. Gorazd Bajc, 169–198. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales; Trst: Slovenski raziskovalni inštitut.
- Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije. *Resolucija o nacionalnem programu za kulturo 2004–2007*. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=47845> (16. julij 2010).
- Nacionalna identiteta in kultura. Dostopno prek: <http://www.slovenijajutri.gov.si/fileadmin/urednik/dokumenti/nacik2.pdf> (29. junij 2010).
- *Nacionalni atlas Slovenije*. 2001. Ljubljana: Rokus.
- Ozbič, Mitja. 2004. Zakon št. 38/2001 o zaščiti slovenske manjšine v Italiji. V *Na oni strani mej, slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1864–2004*, ur. Gorazd Bajc, 293–322. Koper:

Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.

- Pahor, Milan. 1995. Slovenska častniška govorica v Trstu in Gorici pred 2. svetovno vojno. V *Primorski dnevnik 1945–1995, Trst, Gorica, Čedad, 10–40*, ur. Jože Pavletič, 155. Trst: Družba za založniške pobude d.d. Trst.
- Paulin, Nataša. 2003. *Slovensko šolstvo v Italiji*. Dostopno prek: <http://skgz.org/dokumenti/6> (13. avgust 2010).
- Pavšič, Rudi. 2010. Intervju z avtorjem. Trst, 22. julij.
- Peršič, Ana. 2008. *Položaj slovenske manjšine v Videmski pokrajini v Italiji po sprejemu zakona za zaščito slovenske jezikovne manjšine v deželi Furlaniji - Julijski krajini*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Pirjevec, Jože in Milica Kacin - Wohinz. 2000. *Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000*. Ljubljana: Zbirka Korenine/Nova revija.
- Pirjevec, Jože. 2001. Skupni slovenski kulturni prostor danes. V *Slovenski kulturni prostor danes. Narodne manjšine 5. V Živeti z mejo. Znanstveni posvet: slovenski kulturni prostor danes*, ur. Jože Pirjevec, 84–87. Koper - Ljubljana: Odbor SAZU za preučevanje narodnih manjšin, Inštitut za narodnostna vprašanja, Znanstveno raziskovalno središče republike Slovenije.
- --- 2004. Politika Italije do slovenske manjšine. V *Na oni strani mej, slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1864–2004*, ur. Gorazd Bajc, 13–30. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- Pirjevec, Marjan. 2001. *Tržaška knjiga*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Rigo, Enrica. 2006. *Regije, etnične manjšine in evropska integracija: Poročila za regionalne razvojne strategije ob italijansko-slovenski meji / Regions, minorities and European integration: A case study on the Italo-Slovene border*. Dostopno prek: http://www.eliamep.gr/aliamep/files/Policy_report_Italiy_Slovenian.pdf (29. junij 2010).
- Slovenska gospodarsko-kulturna zveza. 2010a. *Zgodovina*. Dostopno prek: <http://www.skgz.org/slo/zgodovina> (15. avgust 2010).
- --- 2010b. *Članstvo*. Dostopno prek: <http://www.skgz.org/slo/clanstvo> (15. avgust 2010).

- Slovenski raziskovalni inštitut. 2010. *Mediji*. Dostopno prek:<http://www.sloreactor.si/index.php?showtopic=157&st=1350> (26. avgust 2010).
- Slovenska skupnost. 2002. *Statut*. Dostopno prek:<http://www.slovenskaskupnost.net/statut.htm> (19. julij 2010).
- Svet slovenskih organizacij. 2010a. *Kdo smo*. Dostopno prek: <http://www.skgz.org/slo/zgodovina> (28. avgust 2010).
- --- 2010b. *Članice*. Dostopno prek: <http://www.ssorg.eu/clanice.htm> (27. avgust 2010).
- Stranj, Pavel. 1999. *Slovensko prebivalstvo Furlanije - Julijske krajine v družbeni in zgodovinski perspektivi*. Trst: SLORI.
- Štoka, Drago. 2010. Intervju z avtorjem. Trst, 27. julij.
- Štrekelj, Jasmina. 2006. *Zgodovinski spomin in slovenski tisk v Italiji: Primer zaščitnega zakona in Primorskega dnevnika*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Troha, Nevenka. 2004. Položaj slovenske narodne skupnosti v Italiji in italijanske v Sloveniji med letoma 1954 in 1990. 2004. V *Na oni strani mej, slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1864–2004*, ur. Gorazd Bajc, 141–168. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- Urad vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu. 2010. *Gradivo novi izzivi na področju odnosov med matico in slovensko narodno skupnostjo v sosednjih državah o oblikovanju skupnega slovenskega prostora, s posebnim poudarkom na organiziranih oblikah delovanja*. Dostopno preko: <http://www.uszs.gov.si/nc/si/splosno/cns/novica/article/1923/1729/> (3. september 2010).
- *Ustava Republike Slovenije*. 1991. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Valenčič, Vida. 2003. *Botta e risposta sugli Sloveni in Italia*. Trst: SLORI.
- Valussi, Giorgio. 1974. *Gli Sloveni in Italia*. Trieste: Lint.
- Vidali, Zaira. 2008. Skupni slovenski kulturni prostor in slovenska narodna skupnost v Italiji po padcu mej. Poskus sinteze na osnovi avtorefleksije izbranih predstavnikov slovenske narodne skupnosti v Italiji. V *Pre-misliti manjšino*,

pogledi reprezentativnih predstavnikov Slovencev v Italiji in pravno-politični okvir, ur. Gorazd Bajc, 199–220. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales; Trst: Slovenski raziskovalni inštitut.

- Volk, Sandi. 2004. Slovenci v Italiji od mirovne pogodbe do londonskega sporazuma. V *Na oni strani mej, slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1864–2004*, ur. Gorazd Bajc, 125–140. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- *Zaključni dokument programske konference*. Dostopno prek: <http://www.Skgz.org/dokumenti/10> (16. avgust 2010).
- *Zakon o zaščiti slovenske manjšine v Italije 38/2001*. Dostopno prek: <http://www.skgz.org/slo/zakon38> (10. julij 2010).
- *Zakon o odnosih republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja (ZORSSZNM)*. Ur. l. RS 43/2006. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200643&stevilka=1836> (23. julij 2010).
- Združenje slovenskih športnih društev v Italiji. 2010. *Novice*. Dostopno prek: <http://www.slosport.org/novice/novice.html> (1. avgust 2010).
- Zupančič, Jernej. 2001. Slovenci v Italiji. *Razprave in gradivo* (38–39): 94–109.